

คุณค่าเอกสารโบราณที่ใช้ในการศึกษาสังคมเชียงใหม่

การศึกษาเพื่อให้เข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือสภาพสังคมเชียงใหม่ในสมัยโบราณนั้น ทางหนึ่งอาจจะอาศัยข้อมูลจากเอกสารโบราณซึ่งมีอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ เอกสารโบราณมีหลายประเภท เช่น คำานาน พงศาวดาร คำโคลง พระธรรมคัมภีร์ทางศาสนา และกฎหมาย เป็นต้น เอกสารเหล่านี้ส่วนใหญ่มักจะเขียนหรือจารด้วยอักษรไทยยวนหรืออักษรเมือง^๑ ซึ่งเป็นอักษรที่คนในสมัยโบราณนิยมใช้เขียนบันทึกเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ หรือคัมภีร์พุทธศาสนา และเอกสารทางราชการ เช่น กฎหมาย เทาที่ผู้เขียนเคยศึกษาพบเห็นมา เอกสารประเภทกฎหมายต่าง ๆ ในลานนาไทยเกือบทุกฉบับบันทึกด้วยอักษรเมืองหรืออักษรไทยยวนทั้งสิ้น อักษรเมืองนี้ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า ใครเป็นผู้ประดิษฐ์และประดิษฐ์ขึ้นใช้เมื่อใด แต่สันนิษฐานว่าอาจจะประดิษฐ์คิดแปลงมาจากอักษรมอญซึ่งใช้อยู่ในทริภุชชัย (ลำพูน) มาก่อน และใช้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในสมัยโบราณเกี่ยวกับเหตุ-

---

^๑ สิงชะ วรรณสัย, คำราวเรียนอักษรลานนาไทย เอกสารประกอบการเรียน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘, หน้า ๘. นอกจากตัวอักษรไทยยวนจะนิยมใช้บันทึกเรื่องราวทางธรรมะและเอกสารราชการแล้วนั้น . ยังมีตัวอักษรอีกสองประเภทในลานนาไทย คือ อักษรไทยเทศหรืออักษรขอมเมือง หรือขอม-เสียบ ซึ่งนิยมใช้เขียนเรื่องประเภทประโลมโลกเช่นโคลงต่าง ๆ เทาที่พบได้แก่โคลงนิราศทริภุชชัย โคลงพรหมทัต โคลงนิราศคอยเก็ง และโคลงปทุมสังกา ฯลฯ และไม่พบว่าตัวอักษรประเภทนี้ใช้จารพระธรรมคำสั่งสอนทางศาสนา ตัวอักษรอีกประเภทคือ อักษรฝักขาม หรืออักษรที่พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์ขึ้นนั้น นิยมใช้เขียนหรือบันทึกในศิลาจารึกต่าง ๆ.

การต่าง ๆ ในบ้านเมือง เอกสารโบราณนับเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางวิชาการประเภทหนึ่ง เพราะเป็นเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรและคัดลอกสืบต่อกันมา บางฉบับก็จะบอกชื่อผู้เขียนหรือผู้คัดลอกและปีศักราชที่เขียนไว้ด้วย ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านหรือใช้เอกสารเหล่านั้นทราบระยะเวลาที่เขียนหรือบันทึกเหตุการณ์นั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น และทำให้เอกสารโบราณเหล่านั้นมีคุณค่าทางวิชาการมากขึ้น เอกสารโบราณส่วนใหญ่เก็บรักษาไว้ในหอไตร (ลานนาไทยเรียกว่า หอธรรม) ตามวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ เนื่องจากวัดในสมัยโบราณเป็นศูนย์รวมวิทยาการต่าง ๆ เปรียบได้กับโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน หอธรรมที่ใช้เก็บโบราณต่าง ๆ ก็เปรียบได้กับหอสมุดของวัด เอกสารโบราณมีเป็นจำนวนมากและมีคัมภีร์เกือบทุกประเภท ซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท

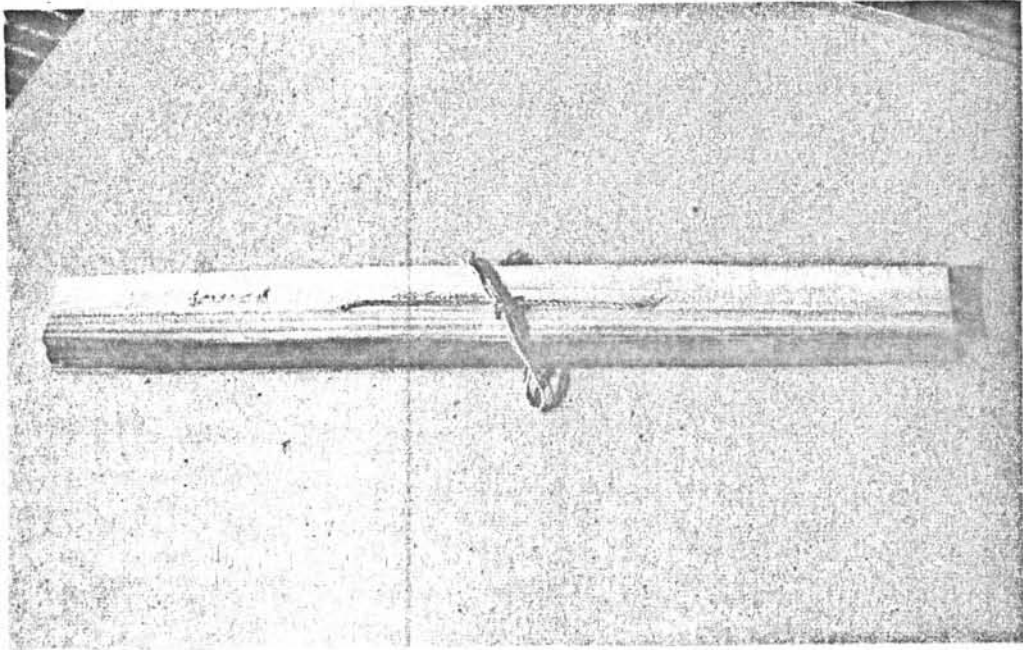
๑. คัมภีร์ที่พระสงฆ์ใช้เทศนาสั่งสอนประชาชน ได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า รวมทั้งชาดกต่าง ๆ โบราณประเภทนี้จะพบทั่วไปในหอธรรมของทุกวัด โดยมีผู้เขียนหรือจารคัมภีร์เพื่อถวายให้วัดทุกปี ในประเพณีที่เรียกว่า "ประเพณีตั้งกรรมหลวง"^๒ ในวันเพ็ญเดือนสิบสอง และวันเพ็ญเดือนสี่เหนือทุกปี (ตรงกับเดือนสิบและเดือนยี่ของภาคกลาง) ประชาชนจะเขียนโบราณหรือเรียกว่า "กรรม" ขึ้นใหม่ ผู้ใดมีจิตศรัทธาจะถวายกรรมก็จะรับกรรมและนิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์กรรมที่ตนจะถวาย พร้อมทั้งเตรียมกรรมไว้ด้วย ส่วนใหญ่กรรมเหล่านี้จะเขียนขึ้นใหม่ โดยมีคนรับจ้างเขียนหรือมีคนเขียนไว้ขาย โดยคัดลอกจากกรรมเก่ากรรมที่ถวายมีหลายประเภทสำหรับพระสงฆ์ใช้เทศน์ในโอกาสต่าง ๆ กัน เช่น กรรมที่ถวายจะเทศน์อุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้แก่ พระมาลัยโปรดหรือกรรมมหาวิบาก เป็นต้น ดังนั้น คัมภีร์หรือเอกสารโบราณในวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือจึงมีเป็นจำนวนมาก และเพิ่มจำนวนขึ้นทุกปี

^๒ สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ (พระนคร: โรงพิมพ์-ไอเดียนส์ไตร์, ๒๕๑๒), หน้า ๑๓๑ - ๑๓๕.

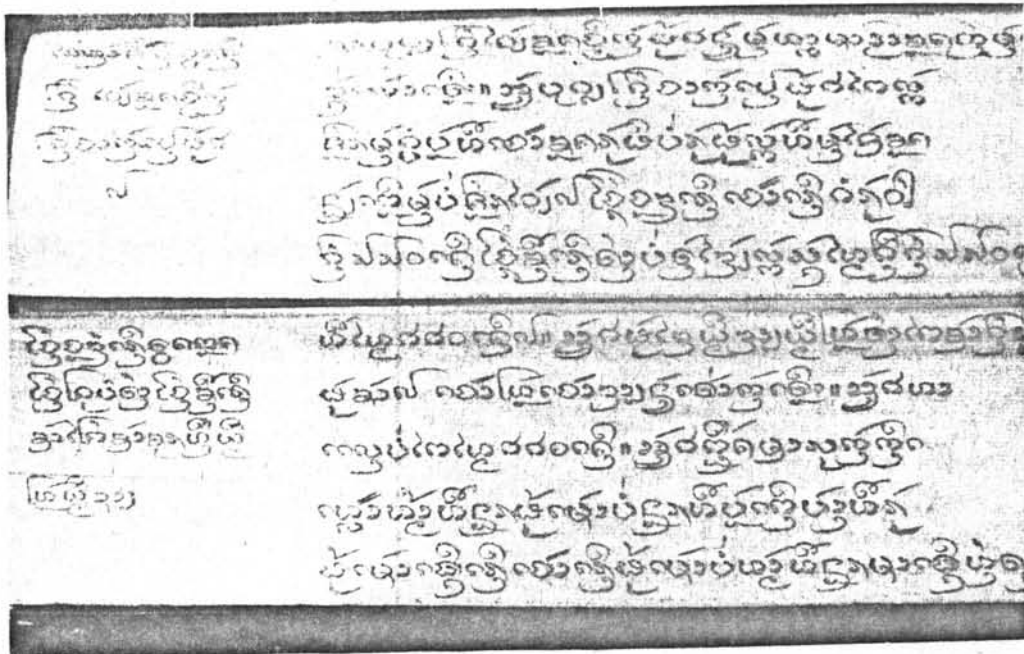
๒. คัมภีร์หรือเอกสารโบราณประเภทที่สองที่มีอยู่ในหอธรรม เป็นคัมภีร์ที่พระสงฆ์ไม่ได้ใช้เทศน์สั่งสอนประชาชนแต่อย่างใด เป็นคัมภีร์ที่เขียนขึ้นและเก็บรักษาไว้เพื่อใช้เป็นตำราเรียนสำหรับวัดและประชาชนทั่วไป ได้แก่ คัมภีร์ประเภทกฎหมายหรือธรรมศาสตร์ โหราศาสตร์ ตำรายา ตำนาน วรรณคดี คติโลกคิธรรม สุนาษิตหรือคำสอน คำวชอ ลายแทง ตำราการบหรือศิลปะการป้องกันตัว เช่น การชกมวย เป็นต้น คัมภีร์โบราณประเภทนี้ พระสงฆ์ในวัดหรือเจ้าอาวาสวัดจะเป็นผู้เสาะแสวงหา คัดลอก รวบรวมมาเก็บรักษาไว้ โดยขอกัดลอกจากวัดต่าง ๆ ในกรณีเห็นว่า เป็นคัมภีร์หรือเอกสารสำคัญที่ควรจะมีไว้ในวัดของตน เพราะพระสงฆ์ในสมัยโบราณเป็นครูของพระและประชาชน พระสงฆ์ในสำนักต่าง ๆ มีความเชี่ยวชาญและสามารถในแขนงวิชาที่แตกต่างกันออกไป วัดที่เก่าแก่และมีพระสงฆ์ที่มีความสามารถประจำอยู่ จะมีคัมภีร์หรือเอกสารโบราณประเภทต่าง ๆ สะสมไว้เป็นจำนวนมากเพื่อการศึกษาทั่วไป โบราณประเภทนี้ไม่ได้ใช้เทศน์สั่งสอนประชาชน เท่าที่ค้นพบเอกสารโบราณตามหอธรรมในวัดต่าง ๆ นั้น เอกสารโบราณประเภทสองแตกต่างจากโบราณประเภทที่พระสงฆ์ใช้เทศน์คือ โบราณที่ไม่ได้ใช้ในการเทศน์สั่งสอนประชาชนนั้นจะไม่ปิดทองที่โบราณ แต่ถ้าเป็นโบราณที่พระสงฆ์ใช้เทศน์ก็จะปิดทองข้างคัมภีร์ทุกผูก เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และเป็นผลบุญอย่างสูงแก่ผู้ถวายธรรม^๓

อนึ่ง คัมภีร์หรือเอกสารโบราณประเภทที่พระสงฆ์ไม่ได้ใช้เทศน์ เช่น ธรรมศาสตร์ หรือกฎหมาย ตำนาน คำสอน วรรณคดี ฯลฯ จะถูกเก็บรักษาหรือจะมีอยู่ในหอธรรมของวัดต่าง ๆ มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความสนใจและความเอาใจใส่ในค่านิยมวิทยาการของเจ้าอาวาสแต่ละวัดที่จะคัดลอกและแสวงหามาเก็บรักษาไว้ในวัดของตน ดังนั้น หอธรรมแต่ละวัดจะมีโบราณประเภทหลังนี้มากน้อยแตกต่างกัน บางวัดไม่มีเลย บางวัดมีเป็นบางเรื่องเท่านั้น การที่หอธรรมของวัดต่าง ๆ มีคัมภีร์โบราณอยู่เป็นจำนวนมากนั้น แสดงถึงความสำคัญและบทบาทของพุทธศาสนาและของ

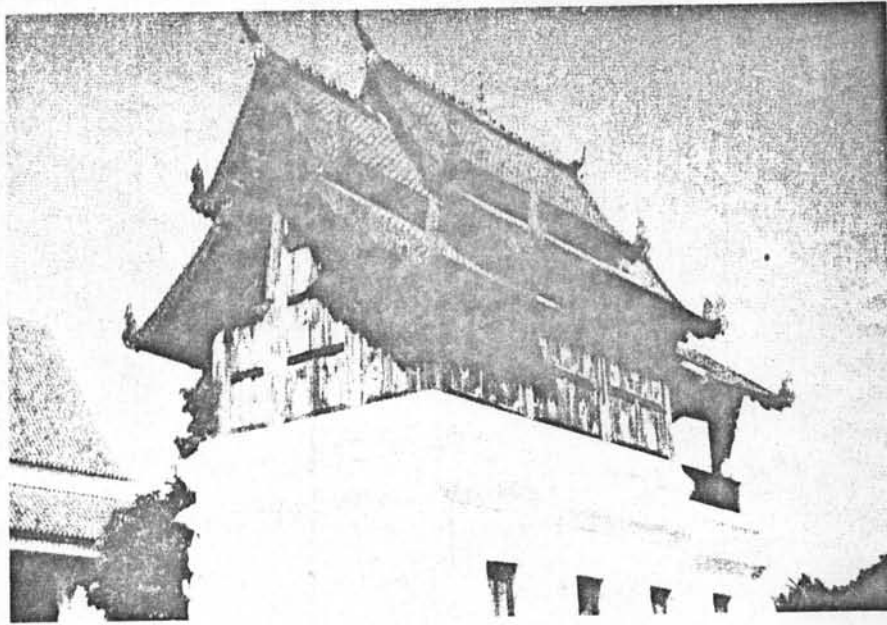
^๓ สัมภาษณ์ นายสิงฆะ วรรณสัย, ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘.

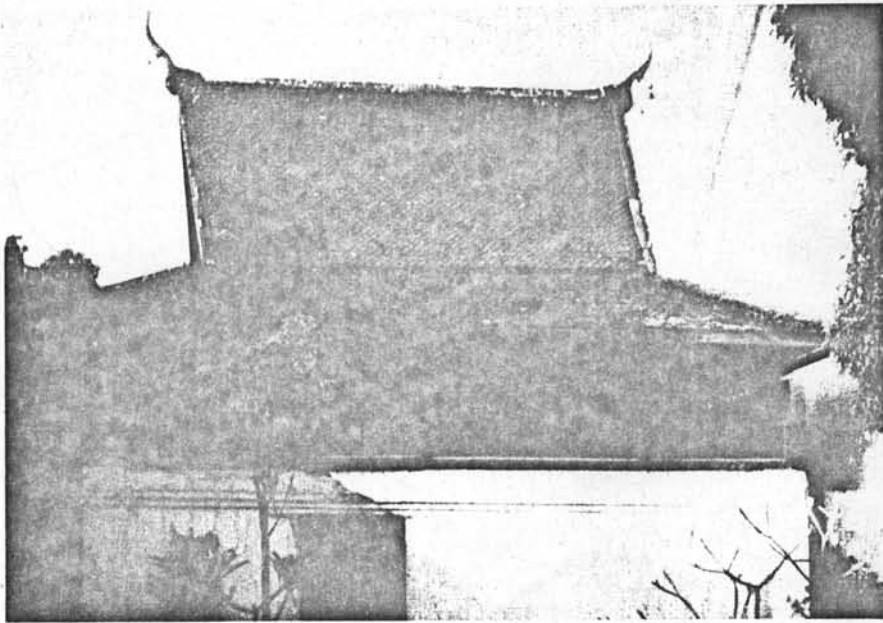
เอกสารโฆदान กฎหมายมั่งรายศาสตร์ ฉบับวัดเสათ

คัมภีร์หนังสือไทยขวน ในกฎหมายมั่งรายศาสตร์ ฉบับวัดเสათ
 ต้นฉบับเก็บรักษาไว้ ณ. หองสมุดสยามสมาคม พระนคร

"หอธรรม" วัดพระสิงห์วihar อำเภอมืองเจียงใหม่

"หอธรรม" วัดเกตการาม อำเภอมืองเจียงใหม่

พระสงฆ์ในสังคมาณาไทยในสมัยโบราณ และทำให้เห็นความสำคัญของเอกสาร
ที่มีตามหอธรรมของวัดว่ามีค่าควรแก่การนำมาศึกษายิ่งขึ้น

(เอกสารโบราณที่ใช้เป็นหลักฐานประกอบการค้นคว้าวิจัย เรื่องสังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นเอกสารโบราณประเภทกฎหมาย หรือ
ธรรมศาสตร์ คำนวน และคำสอนต่าง ๆ โดยเฉพาะเอกสารกฎหมายซึ่งเป็นเอกสาร
เกี่ยวกับระเบียบแบบแผนขอมบังคับต่าง ๆ และการกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดกฎหมาย
บ้านเมือง ซึ่งได้เขียนหรือจารลงในใบลานเก็บไว้ตามวัดต่าง ๆ สันนิษฐานว่าคง
ได้ใช้กฎหมายเหล่านี้เป็นแบบแผนในการปกครองบ้านเมืองในสมัยโบราณ) กฎหมาย
เหล่านี้ระบุถึงเรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจ หน้าที่ ของผู้ปกครองบ้านเมือง ข้าราชการ
ขุนนางในสังคม ระบุถึงสิทธิ หน้าที่ เรื่องราวเกี่ยวกับประชาชน หรือไพร่เมือง
โดยทั่วไป และระบุเรื่องราวของชนชั้นต่ำสุดในสังคม คือ ชนชั้นชา หรือทาส ไว้ด้วย
อย่างละเอียดชัดเจน กฎหมายที่เขียนลงในใบลานตามวัดต่าง ๆ มีหลายฉบับและ
เขียนขึ้นหลายสมัย จึงทำให้เชื่อได้ว่าคงจะคัดลอกต่อ ๆ กันมา บางฉบับมีชื่อเหมือน
กัน แต่รายละเอียดแตกต่างกันออกไปบ้าง ฉะนั้น หากผู้เขียนไม่ใคร่ระบุศักราชที่เขียน
หรือคัดลอกไว้ ก็เป็นการยากที่จะวินิจฉัยได้ว่ากฎหมายฉบับใดเป็นต้นฉบับที่เขียนขึ้นก่อน
แต่การศึกษาเนื้อหาข้อความและบทบัญญัติในกฎหมายเหล่านี้ก็เพียงพอที่จะทำให้เข้าใจ

ที่สันนิษฐานว่า กฎหมายต่าง ๆ คงได้คัดลอกกันต่อ ๆ มานั้น ได้พบหลักฐานการคัดลอกกฎหมาย คือ มังรายศาสตร์ พบว่ามีถึง ๕ ฉบับ ซึ่งได้พบในที่ต่าง ๆ
กัน และระบุศักราชที่เขียนไว้ในปีต่าง ๆ กันด้วย ได้แก่ ฉบับวัดเสาไห้ เขียน พ.ศ.
๒๓๔๓ ฉบับที่คัดลอกจากต้นฉบับของกงสุลฝรั่งเศสที่เชียงใหม่ หรือฉบับนอกทอง
สันนิษฐานว่าเขียน พ.ศ. ๒๑๖๘ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง อำเภอเมืองเชียงใหม่
เขียน พ.ศ. ๑๗๗๒ ฉบับวัดเชียงมั่น อำเภอเมืองเชียงใหม่ และฉบับที่อยู่ท่า
วิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่ระบุศักราชที่เขียน.

และทราบวาทฤษฎีหมายที่ใช้ในลานนาไทยส่วนใหญ่ได้คัดลอกและมีความต่อเนื่องกันมา โดยตลอดแม้นเมืองจะเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ผู้ปกครองก็ตาม เรื่องนี้จะได้ศึกษา โดยละเอียดต่อไป

✓ เอกสารโบราณเหล่านี้ช่วยให้ทราบและเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ในสังคม- ลานนาไทยสมัยโบราณได้พอสมควร โดยเฉพาะเอกสารประเภทกฎหมายช่วยให้ เข้าใจถึงสภาพสังคมได้ดียิ่งขึ้น ด้วยกฎหมายหรือข้อกำหนดต่าง ๆ เป็นบทบัญญัติที่ผู้ปกครองบ้านเมืองกำหนดขึ้น เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่าง เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันว่ากฎหมายเหล่านี้ได้ใช้บังคับมาก น้อยและเคร่งครัดเพียงใด จากการพบว่ามีกฎหมายต่าง ๆ ที่เขียนลงในใบลาน ต่างวาระต่างสมัยกันเป็นจำนวนมาก และข้อความตรงกันบ้างผิดกันบ้างในบางตอน จึงพอที่จะเชื่อถือได้ว่ากฎหมายเหล่านี้คงได้ใช้บังคับในสังคมจริง ✓ อย่างไรก็ตามก็ ผู้เขียนหรือผู้คัดลอกคัมภีร์ใบลานเหล่านี้ เขียนหรือคัดลอกขึ้นเพื่อใช้สำหรับเป็นตำรา ศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในวัด และเขียนขึ้นเพื่อถวายเป็นทานทางศาสนาในประเพณี ตั้งกรรมหลวงที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น กรรมหรือคัมภีร์บางประเภทบางฉบับ จึงเขียนและคัดลอกด้วยความศรัทธาในศาสนา ไม่ได้เขียนขึ้นเพื่อผู้ใดคนหนึ่งหรือสถาบัน ใดที่มีอำนาจ เช่น สถาบันกษัตริย์ ดังที่พบในการเขียนพงศาวดารของไทยบางสมัย คัมภีร์ใบลานเหล่านี้เมื่อเขียนและทำบุญแล้ว พระสงฆ์จะเก็บรักษาไว้ในหอธรรม^๕

^๕ สิงชะ วรรณสัย, เรื่องเดิม, หน้า ๘. คัมภีร์หรือเอกสารใบลานที่ เขียนด้วยอักษรพื้นเมืองถือว่าเป็นหนังสือศักดิ์สิทธิ์ควรแก่การเคารพ เพราะก่อนที่จะ เรียงหรือหลังจกวาดเล็กเรียงแล้ว ผู้เรียงจะต้องกราบไหว้ทุกครั้งและจะต้องเก็บคัมภีร์ ไว้ในที่สูง จะไม่เดินข้ามหรือเหยียบย่ำใบลาน หรือกระดาษที่เขียนด้วยอักษรพื้น- เมือง.

✓ เมื่อจะใช้เทศน์หรือใช้ในการศึกษาจึงจะนำออกมาจากหอธรรม นับว่าหอธรรมเป็นสถานที่เก็บรักษาใบลานสมัยต่าง ๆ ที่ลี้ลับแห่งหนึ่ง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับลานนาไทยได้เป็นอย่างดี และช่วยให้เอกสารใบลานเป็นเอกสารที่มีคุณค่าอีกประเภทหนึ่ง

✓ อย่างไรก็ตาม เอกสารใบลานก็มีข้อเสียหรือข้อบกพร่องหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าจะใช้เป็นหลักฐานการค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ เพราะเอกสารใบลานได้คัดลอกต่อ ๆ กันมาหลายทอด แต่ละเรื่องมีเนื้อหาข้อความจำนวนมาก โอกาสที่จะเขียนผิดพลาดบกพร่องจึงมีมากและอาจเกิดขึ้นได้ง่าย ประกอบกับเอกสารประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องจารึกประเพณีและศาสนา ไม่ใช่เอกสารทางราชการโดยตรง จึงจำเป็นจะต้องใช้ดุลยพินิจพิจารณาว่าข้อความที่ถูกต้องควรจะเป็นอย่างไร

อนึ่ง เอกสารประเภทนี้เขียนด้วยอักษรไทยยวนเป็นภาษาพื้นเมืองโบราณ ซึ่งจะต้องถอดความออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ต้องใช้เวลาและความระมัดระวังอย่างมาก เพราะโอกาสที่จะแปลผิดคลาดเคลื่อนมีมาก อุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการใช้เอกสารใบลานนี้คือ การตีความหมาย เนื่องจากคำบางคำที่ใช้ในสมัยโบราณนั้น ปัจจุบันได้เลิกใช้แล้ว ยิ่งกว่านั้นบางครั้งมีศัพท์ภาษาบาลีและศัพท์บาลีแผลงในรูปต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านไม่สามารถจะอ่านให้เข้าใจได้ในทันที จำเป็นจะต้องตีความด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ และในการวินิจฉัยว่าควรเชื่อถือและใช้เอกสารฉบับใดเป็นหลักฐานนั้น อาจจะต้องอาศัยวิธีเปรียบเทียบจากต้นฉบับหลาย ๆ ฉบับ และตรวจสอบกับเอกสารประเภทอื่นเพื่อความถูกต้องแน่นอน ถ้าผู้ศึกษาใช้เอกสารประเภทนี้ด้วยวิจรรณญาณที่รอบคอบแล้ว เอกสารใบลานก็จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าไม่น้อย เอกสารใบลานนับเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งรอมูที่สนใจและมีความสามารถนำมาใช้ประโยชน์อยู่ เอกสารใบลานที่ใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีหลายประเภท ได้แก่ กฎหมาย ตำนาน คำโคลง และคำสอนต่าง ๆ ดังมีรายการต่อไปนี้

เอกสารโบราณที่ใช้ในการวิจัย

๑. มังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ จังหวัดลพบุรี ภายทอกและเรียบเรียงโดย คร.ประเสริฐ ณ นคร กฎหมายฉบับนี้สันนิษฐานว่าข้อความข้างต้นนี้อาจจะมีมาแต่สมัยพอขุนมังราย หรืออุปการครองเมืองเชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังราย ถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ ก่อนที่เชียงใหม่จะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า^๖ ข้อความในตอนต่อมาอาจจะเขียนเพิ่มเติมในภายหลัง แต่จะเป็นสมัยใดไม่ประจักษ์แน่ชัด ในตอนท้ายเล่มได้มีข้อความระบุว่า นอย คัมภีระ คัดลอกไว้ที่เมืองลพบุรี ในปีวอก พ.ศ. ๒๓๘๓ จำนวน ๔๔ หน้าโบราณ โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องราวต่อไปนี้

หนังสือ คนตายกลางสนามรบ รบศึกกฤตไค้หัวและกฤตโมไค้หัวข้าศึกมาเสนาอำมาตย์ตายในที่รบ ให้ไพร่มีเวรผลัดเปลี่ยนกัน ไพร่กู้เงินขุน ไพร่สร้างไร่นา ไพร่ที่ขุนไมควรรับไปเป็นข้า ชาชอรับมรดก ชาพระยาไปอยู่กับไพร่ ลักษณะนายที่คี่และนายที่เฒ่า ความผิดร้ายแรงที่ยอมให้ชายผู้กระทำผิดได้ โทษประหารชีวิต โทษหนัก ๓ สถาน การพิจารณาความใหญ่เหตุ ๔ ประการ คัดสินความไม่ถูกต้อง ควรเพิกถอนเสีย ๔ ประการ อายุความ ๒๐ ปี สาเหตุวิวาทกัน ๑๖ ประการ ลักษณะหมั้น ลักษณะหย่า การแบ่งสินสมรส ลักษณะมรดก ลักษณะหนี้ ลักษณะวิวาทคดีกัน ลักษณะใส่ความ ลักษณะทรัพย์และลักพา และลักษณะซ่อนอำ^๗

---

^๖ "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเส้าไห้ ภายทอกและเรียบเรียงโดย คร.ประเสริฐ ณ นคร (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงโศทรกิตยานุพัทธ์ เมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๑๔; พระนคร: โรงพิมพ์เลี้ยงช้างจงเจริญ, ๒๕๑๔), หน้า ๒๐.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๒. มั่งรายศาสตร์ ฉบับของนายไกรศรี นิมมานเหมินท์ ซึ่งคัดลอกจาก
ต้นฉบับของกงสุลฝรั่งเศสประจำเชียงใหม่ ชื่อ นอทอง ถ่ายทอดโดย ดร.ประเสริฐ
ณ นคร มั่งรายศาสตร์ ฉบับนี้มีข้อความเหมือนมั่งรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ทุกประการ
แต่มีข้อความเพิ่มบางตอนซึ่งสันนิษฐานว่า ต้นฉบับเดิมคงเขียนขึ้นประมาณ พ.ศ.
๒๑๖๕ โดยมีข้อความตอนท้ายแจ้งไว้ว่า คัดจาก พระยาแสนหลวงจางใน ผู้เป็น
ราชทูตเมืองโยธिया กับพระยายศลือไพร คือ พระยาหลิม เรื่องราวต่าง ๆ
ของกฎหมายฉบับนี้คล้ายคลึงกับมั่งรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้

๓. มั่งรายศาสตร์ ฉบับวัดเชียงมั่น อำเภอเมืองเชียงใหม่ ถ่ายทอด
โดย ดร.ประเสริฐ ณ นคร เนื้อหาส่วนใหญ่เหมือนกับฉบับวัดเส้าไห้ และฉบับนอ-
ทอง แต่มีบางตอนที่ข้อความสลับตอนกับสองฉบับแรกไปบ้าง

๔. มั่งรายศาสตร์ ฉบับของวัดหมื่นเงินกอง ถ่ายทอดและจัดพิมพ์เผยแพร่
โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
จำนวนโบลาน ๕๕ หน้าโบลาน สันนิษฐานว่าต้นฉบับนี้บางส่วนคงเขียนขึ้นราว พ.ศ.
๑๗๗๒ (จ.ศ. ๕๔๑) ควรมีข้อความในตอนต้นระบุว่า

"...สกราช ๕๔๑ (พ.ศ. ๑๗๗๒) ปีกัดไก่ ขุนเม็งจึงตั้ง
อาชญาหื้อเป็นโบราณค่าสอน แก่ท้าวมั่งรายไว้ จึงไคชอว่า
มั่งรายศาสตร์ เพื่ออันแล ขุนเม็งมีอายุ ๗๔ ปี จุติท้าวมั่งราย
ไคกินเมืองแทนพอกคนในปีดวงเล่าแล..."

006453

๘ "มั่งรายศาสตร์." ฉบับวัดเส้าไห้, หน้า ๒๓๓. (บทอารัมภบท)

๙ "มั่งรายศาสตร์." ฉบับวัดหมื่นเงินกอง อำเภอเมืองเชียงใหม่ ถ่ายทอด
และพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๑, เดือนมีนาคม ๒๕๑๔, หน้า ๑.
ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้ตรวจสอบแล้ว ศักราช ๕๔๑ ตรงกับปีกัดเป่า ถ้าปีกัดไค
จะตรงกับ จ.ศ. ๒๐๑ (พ.ศ. ๑๗๘๑).

รายละเอียดของกฎหมายฉบับนี้ส่วนใหญ่หัวข้อเรื่องเหมือนกับฉบับวัดเส้าไห่
ที่แตกต่างออกไปมีดังนี้

บทอารัมภกถา ฉบับวัดหมื่นเงินทอง กล่าวถึงเรื่องราวของบรรพบุรุษของ
พ่อขุนมั่งรายไว้โดยละเอียดตามลำดับ ตั้งแต่ขุนชุมพลางจนถึงขุนเม็ง กล่าวถึง
ขุนเม็งตั้งอาชญาไว้เป็นคำสอนแก่ขุนมั่งราย กล่าวถึงขุนมั่งรายตั้งเมืองเชียงราย
และตั้งเมืองเชียงใหม่ แลวกกล่าวสั่งสอนพ่อขุนมั่งรายในการปกครองบ้านเมือง
ตอจากนี้เริ่มต้นเหมือนกับมังรายศาสตร์ฉบับวัดเส้าไห่ โดยส่วนวันที่เขียนไม่เหมือน
กัน แต่รายละเอียดเป็นอย่างเดียวกับฉบับวัดเส้าไห่

๕. มังรายศาสตร์และอวทาน ๒๕ ไบลานผูกนี้ต้นฉบับเป็นของวัดนันทา-
ราม อำเภอเมืองเชียงใหม่ เขียนด้วยอักษรไทยยวน จำนวน ๗๔ หน้าไบลาน
ถ่ายทอโดยผู้เขียนมีข้อความตอนต้นกล่าวว่า

"ราชศาสตร์อันนี้แต่งก่อนมังรายศาสตร์เชียงใหม่... สัทธการ
จักกล่าวราชศาสตร์แต่มังรายศาสตร์ เมื่อท้าวพระยาเสนา
อำมาตย์แต่งตามสืบ ๆ กันมาตั้งแรกแต่สร้างเมืองเชียงใหม่
แล..."^{๑๐}

และมีข้อความระบุศักราชไว้ในตอนท้ายว่า

"มาศินเภาอวยหองคุมเมือกอน อุปถัมภ์คำชู ลิกขิตะในปีมีนไค
วันนั้น สักราช ๑๑๕๕ (พ.ศ. ๒๓๗๐) ท้าว วันนั้นแล หนังสือ
มังรายศาสตร์และอวทาน ๒๕ ก็มันแล ผูกศนภาคปลายชาแล"^{๑๑}

^{๑๐} "มังรายศาสตร์อวทาน ๒๕." ฉบับวัดนันทาราม อำเภอเมืองเชียงใหม่,
ไบลานหน้า ๗๓.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

รายละเอียดของมังรายศาสตร์และอวทาน ๒๕ มีทั้งข้อความและเนื้อเรื่อง
ที่เหมือนกับมังรายศาสตร์ฉบับวัดเส้าไห้ และในขณะที่เดียวกันมีหลายตอนที่แตกต่าง
ออกไป ในส่วนที่เหมือนกับมังรายศาสตร์ฉบับวัดเส้าไห้ทุกประการนั้น เช่น หนีสึก
รบศึกกรณไคหัวขาศิก ไพรกเงิน ลักษณะหนี้ สำหรับหัวข้อเรื่องราวในมังราย-
ศาสตร์และอวทาน ๒๕ ที่เหมือนกับมังรายศาสตร์ฉบับอื่น ๆ แต่ส่วนที่ใช้เขียนแตก
ต่างออกไป มีเรื่องต่อไปนี้

การพิจารณาตัดสินคำ ผู้มีโทษมีเหตุ ๘ ประการ เอาของแก่กัน ลืมของ
ฝากของแก่กัน คนทำผิดควรฆ่า ๑๐ ประการ คำอันเจ้าขุนบควรไค หนีสึก
ข้าหญิงแต่งงานกับไพร่ ข้าขุนไปสู่ไพร่ เกลินทางสวนกัน ลักษณะยืม ข้าหนีไปต่าง
แดน ข้าขุนชาวพระยาหลักหนี ลักษณะลักทรัพย์ ลักษณะหย่า ลักษณะทะเลาะวิวาท
โทษที่ขุนหรือพระยาตัดสินชอบ ลักเขตแดนทาน ภรรยา ๒๐ จำพวก ลักษณะมรดก
ไพร่กเงินขุน ไพร่สร้างสวนไร่นา คนที่เจ้าขุนเอามาเป็นข้า ท้าวพระยาไปสู่ไพร่
และขุนมี ๒ จำพวก

มีรายละเอียดที่แตกต่างและเพิ่มเติมไปจากมังรายศาสตร์ฉบับอื่น ๆ คือ
การกล่าวลักษณะการลัก ๒๕ ประการ ทางวินัยสงฆ์หรือทางพุทธศาสนาเรียกว่า
อวทาน ๒๕ ประการ โดยกล่าวถึงภิกษุลักษณะโมยสิ่งต่าง ๆ ซึ่งทางวินัยกำหนดและ
ถือเป็นอาบัติชั้นต่าง ๆ เช่น เอกะภนทปะปัญจกะ ภิกษุลักขาคณวักควายทาน สาคติ
กะปัญจกะ ภิกษุลักเอาวัตถุทานควมมือ อนัตติโก ภิกษุอาณัติให้ทานไปลัก เป็นต้น

๖. กฎหมายโคสาราษฎร์ ภายทอดและเรียบเรียงโดย นายถัน รัตติกน
พิมพ์เผยแพร่โดย หน่วยงานวิจัยทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๖ ต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ พระนคร
มีจำนวน ๓ ผูก รวม ๑๔๘ หน้าใบลาน กฎหมายเรื่องนี้ผลายทอดสันนิษฐานว่า
เป็นกฎหมายที่ใช้ในการปกครองบ้านเมือง คือกรุงศรีสัตนาคนหุต (ลานช้าง) ในสมัย

พระเจ้าโพธิสารราช ซึ่งทรงราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๔๔ - ๒๐๕๐^{๑๒} และกฎหมาย
 นี้ต่อมาสันนิษฐานว่าอาจจะใช้ปกครองลานนาไทยด้วย เพราะพระไชยเชษฐาธิราช
 ซึ่งเป็นราชโอรสของพระเจ้าโพธิสารราช ได้รับเชิญให้มาปกครองเมืองเชียงใหม่
 ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๔๔ - ๒๐๕๑ พระองค์คงได้นำเอากฎหมายโคสาราษฎร์มาใช้ปก-
 ครองเมืองเชียงใหม่ด้วย มีข้อความระบุถึงผู้เขียนกฎหมายนี้ในกฎหมายฉกที่ ๒ ว่า

"...เจ้าสุภมหากษัตริย์บรมพิตรพระโพธิราชาเจ้า มีพระราช
 อาชญาตั้งราชศาสตร์อันเป็นราชประเพณี ทำไว้ให้ทั้งหลาย
 ปฏิบัติตาม เป็นคั่งผู้มีตาเห็นแจ่มยังหนทางตนจักไปนั้นแล เสนา
 อำมาตย์ราชมนตรี เจาบาน เจ้าเมืองทั้งหลาย มีตนว่า
 เจ้าเมืองแสน เจ้าเมืองซาค เจ้าเมืองของ พุนโตพุนเหนือ
 จำไว้เป็นคลองปฏิบัติ..."^{๑๓}

รายละเอียดในกฎหมายฉบับนี้ส่วนใหญ่ เป็นเรื่องราวที่กล่าวเปรียบเทียบ
 ความดีทางโลก หรือคติโลก กับความดีทางวินัยสงฆ์ หรือทางธรรม คติธรรม เช่น
 ผู้ใดเป็นสื่อให้เมียทานมีความดี ทางธรรมพระสงฆ์เป็นสื่อ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส
 เป็นต้น และในกฎหมายยังได้กล่าวถึงเรื่องราวหรือนิทานประกอบคติต่าง ๆ ไว้มาก
 มีหัวข้อเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

เมาเหล้าหุบเมียทาน (หุบ แปลว่า จับต้อง) ลักษณะลักอ้า ลักษณะ-
 ทะเลาะวิวาท ลักษณะยืม กูหนั หย่า มรดก ลักษณะชุนทัดและไม้คี่ ขอย

^{๑๒} "กฎหมายโคสาราษฎร์." ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ถ่ายทอดและเรียบ
 เรียงโดย นายถิน รัตติกน พิมพ์เผยแพร่โดย หน่วยงานวิจัยทางสังคมวิทยาและ
 มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๑๖, คำนำ.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, ฉกที่ ๒, หน้า ๑๓.

(ทาส)^{๑๔} มี ๕ จำพวก ขอยไปสู่อิโพร ขอยหนีมาอยู่ควย เอาขอยไปไหนแทนเงินที่
ยืม ลักพาขอยทานหนี ฐานะของขอย ขอยแต่งงานกับขอย ขอยสมคบกับโจรปล้น
เจ้าขอยฆ่าขอยมีโทษ อิโพรเมืองท่าผิดใจจากบ้านเมืองพิจารณา และ ห้ามลงโทษ-
อิโพรรุนแรงเพราะอิโพรเป็นกำลังของบ้านเมือง อิโพรเมืองไม่มีความผิดชุนปรับไหมในหลวง
โทษชุนนั้น และกล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของพระยาไวกฤตด้วย

๗. ธรรมเนียมและราชศาสตร์เชียงใหม่ คนฉบับเก็บรักษาไว้ที่หอสมุด-
แห่งชาติ พระนคร คนฉบับโบราณจารด้วยอักษรไทยยวน ถ่ายถอดเป็นภาษาปจ-
จุบันโดยเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ ฉบับที่แปลแล้ว หมายเลข ๓๘/๒ บ. ๑ กฎหมาย
ฉบับนี้ได้จากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ โบราณจำนวน ๖๑ -
๖๕ หน้าโบราณ ไม่ระบุปีที่เขียนหรือคัดลอก มีข้อความตอนต้นว่า

"...ศรีสวัสดิ์ จักกล่าวถึงธรรมเนียมและราชศาสตร์อาชญา
 ความดีคำป่าโมกข์ (ทศปาโมกข์) อาจารย์ อันเจ้าอยู่เมือง
 ทักษิณนคร สั่งสอนท้าวพระยาทั้งหลาย..."^{๑๕}

ธรรมเนียมและราชศาสตร์เชียงใหม่ มีรายละเอียดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้
 ลักษณะพยานบุคคลที่ใช่ เป็นพยานได้และไม่ได้ เหตุทำให้พระยาเจริญและ
 เลื่อม ห้ามพระยาและชุนเบียดเบียนอิโพร ห้ามชุนใช้อาชญาขมเหงอิโพร พระยา-
และชุนทำผิดมีโทษ อิโพรไม่มีความผิดชุนปรับไหมมีโทษ อิโพรเงิน ลักษณะยืม
ลักษณะลักฆ่า ลักษณะมรดก หย่า เมีย ๒๐ จำพวก คดีที่ชุนไม่ควรตัดสิน ลักษณะ
ทะเลาะวิวาท ชาธรรมจักรมี ๘ จำพวก อิโพรกลายเป็นชาใด ๘ ประการ เข้าไป

^{๑๔} กฎหมายโคสาราษฎร์ใช้คำว่า "ขอย" แทนคำว่า "ชา" ซึ่งหมายถึงทาส.

^{๑๕} "ธรรมเนียมและราชศาสตร์เชียงใหม่." ฉบับหอสมุดแห่งชาติ,
 ถ่ายทอดโดยเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑.

ไฟร์ ซาลักหนี ซาลักของ การชื้อขายข้า ข้าไปรับจ้างทาน อายุความเกิน
๒๐ ปี การพิจารณาคดีให้ละอคติ ๔ และการพิจารณาคดีกรณีไม่มีพยาน

๘. กรรมศาสตร์และกฎหมายของพระยามังราย ภายทอดและเรียบเรียง
โดย นายมณี พยอมยงค์ พิมพ์เผยแพร่โดย หน่วยงานวิจัยการถ่ายทอดเอกสารโบราณ
โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๘ ต้นฉบับโบราณเป็น
ของวัดผาบอง อำเภอเมืองเชียงใหม่ และของวัดบ้านเอื่อม อำเภอเมือง จังหวัด
ลำปาง เป็นเรื่องราวระหว่าง พ.ศ. ๑๘๓๐ - ๑๘๓๐ ระบุว่า คัดลอกในปี จ.ศ.
๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๔) มีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

สัตว์กินข้าวแรกนาขวัญ ไพรมากเมีย ชะโยยสัตว์เลี้ยง ลักษณะการกุ่ม
หาบหนักหาบเบา คดีการเผาบ้าน ลักษณะผิวเมีย การแบ่งสมบัติ ลักษณะความ-
คืดความชั่ว คำสุภาณิต การยืมสัตว์ การฝากของ การคืนสินสอด ลักษณะข้าทาส
ท้าวพระยาขุนเมือง โทษ ๑๐ ประการ อุตสาหกรรมคดี การวินิจฉัยของพระยาจุฬ-
ไฟร์^{๑๖} ประเภทของการลักชะโยย จารีตธรรมเนียม ลักษณะขุนนาง ชายหนุ่ม
เอาของฝากสาว การคาดกัน ชีมาเหยียบคนตาย การคัดเลือกขาราช
ตัวอย่างการปรับใหม่ ข้าทาสหนีจากนาย การชะโยยสัตว์ บุคคลที่ไปควรฆ่า
โองการพระยามังราย ลักษณะนายไพร่ การรับมรดก การทะเลาะวิวาท การปรับ
นายบ้าน คดีเกี่ยวกับผิวเมีย การทำเงินปลอม นายบ้านทะเลาะลูกเมีย การ-
ชะโยยชาวเผ่า ลักษณะแห่งมิตร คุณธรรมของผู้พิพากษา ลักษณะการฆ่าสัตว์
โทษหนักโทษเบา การแบ่งสินบริคณฑ์ การรับของโจร การลักพา การตัดไม้ริ-
เวณศาลเทพารักษ์ และนายเขื่อนนายลูกน้อง

^{๑๖} การพิจารณาวินิจฉัยคดีของพระยาจุฬไฟร์ ปรากฏเรื่องราวอย่างเดียวกับในกฎหมายลานนา ฉบับวัดกษัย อำเภอเมืองเชียงใหม่ หน้า ๑๐ -

๕. ธรรมศาสตร์เจ้าฟ้าหริภุญชัย ต้นฉบับใบลานเป็นของวัดศรีสุพรรณ อำเภอมืองเชียงใหม่ จำนวน ๒๔ หน้าใบลาน แปลและพิมพ์เผยแพร่โดยภาควิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ธรรมศาสตร์นี้ในตอนท้ายระบุว่า เป็นธรรมศาสตร์เจ้าฟ้า-หริภุญชัย คัมภีระเขียนเมื่ออยู่วัดป่าพร้าวใน (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอมืองเชียงใหม่ ซอวัดป่าพร้าวใน) ใบลานฉบับนี้ไม่ระบุศักราชที่เขียนไว้ ความตอนต้นกล่าวถึงธรรมศาสตร์เจ้าฟ้าหริภุญชัยมีความว่า "...กล่าวห้องธัมมสาต เจ้าฟ้าหริภุญชัย หังนิกาย ก็แล้วเท่านั้นก่อนแล คัมภีระเขียนปางเมื่ออยู่วัดป่าพร้าวและหะ..."^{๑๓}

เนื้อหาเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอำมาตย์หนึ่งชื่อวิไชยอำมาตย์^{๑๔} ซึ่งถูกพระยาเจ้าเมืองเจ้านายของเขาพยายามจะฆ่าให้ตาย แต่วิไชยอำมาตย์ก็สามารถเอาตัวรอดมาได้ และได้ออกไปเป็นท่านองสั่งสอนพระยาเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ให้พระยารูนิคสำนึกในการกระทำของพระองค์ โดยยกนิทานมาเป็นตัวอยางในการแนะนำกษัตริย์ เพราะสมัยโบราณไม่มีใครจะกล่าวสอนกษัตริย์ไ้คนอกจากพระสงฆ์ที่นิมนต์มาเทศน์เท่านั้น วิไชยอำมาตย์จึงไดยกนิทานมาประกอบเป็นการสอนทางอ้อม ตอนท้ายเรื่องเป็นข้อบังคับหรือกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัวหรือกฎหมายลักษณะครอบครัว การหย่า การหมั้น มรดก กูหนี้ การทำร้ายร่างกาย และลักษณะชู้ ฆ่า กฎหมายเหล่านี้ช่วยให้เข้าใจความเป็นไปของสังคมไ้บาง

^{๑๓} "ธรรมศาสตร์เจ้าฟ้าหริภุญชัย." ฉบับวัดศรีสุพรรณ อำเภอมือง-เชียงใหม่ ภายทอดและพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาปริวรรต ล้ำดับ ๑๘, มิถุนายน ๒๕๑๕, หน้า ๑๖.

^{๑๔} เรื่องราวของวิไชยอำมาตย์นี้ ปรากฏในคัมภีร์ใบลานชื่อ มังรายศาสตร์ อวทาน ๒๕ ฉบับวัดคันธาราม ควาย.

๑๐. กรรมศาสตร์เชียงใหม่ ต้นฉบับเขียนไว้ในสมุดกระดากสา ควยอักษรไทยยวน ต้นฉบับเดิมเป็นของท้าวอภิมย์พิริกิจ โคนุญาตให้คัดลอกมาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ พระนคร โดยพระหมื่น วัดเชียงมั่น อำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นผู้คัดลอกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ต้นฉบับเดิมไม่ระบุศักราชที่เขียน เนื้อหาสำคัญส่วนใหญคล้ายกับกฎหมายยุคก่อน แต่มีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากฉบับอื่น คือ กฎหมายฉบับนี้เขียนด้วยคาถาภาษาบาลี แล้วจึงถอดเป็นภาษาไทย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

บุคคลที่พระยาควรเลี้ยงดู วัตถุประสงค์พระยาควรรักษา ๑๕ ประการ การพิจารณาตัดสินความให้ทำโดยรอบคอบ ลักษณะลักอ่า ลักษณะยืม ลักษณะมรดก ลักษณะหย่า หญิงที่ไม่ควรรับเป็นภรรยา เมีย ๗ จำพวก ลักษณะกฐน ขำมี ๘ จำพวก ขาววช ขาลักหนี่ และชาคายมรดกของชา

๑๑. กฎหมายลานนา ต้นฉบับใบลานจารควยอักษรไทยยวน ต้นฉบับเดิมเป็นของวัดทุ่งยู อำเภอเมืองเชียงใหม่ จำนวน ๔๑ หน้าใบลาน ถ่ายทอกโดยผู้เขียนและจัดพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ กฎหมายฉบับนี้มีข้อความระบุไว้ในตอนท้ายว่า เขียนเมื่อ จ.ศ. ๑๒๑๗ (พ.ศ. ๒๓๘๘)

"...สูทานทั้งหลายเฮย จุลศักราชได้ ๑๒๑๗ ค่ำ ปีม้า
 เขามาในคิมหันตฤดูฝน เดือน ๑๐ ปฐมออก ๗ ค่ำ พร้าว่า
 ได้วัน ๕ เส็จจแลวยามคุดจ่ายแล^{๑๕} หนังสือจุฬโพธิ์ผู้
 ที่หลวงโพธิ์ลิขิตเขียน ปางเมืออยู่วัตรอยจัน ส่วนหลวง

---

^{๑๕} คุดจ่าย หมายถึง เวลาบ่าย จะมีสัญญาหมอกเวลาโดยการเป่าเขาสัตว์ (คุด หมายถึง เขาสัตว์ จ่าย หมายถึง ตะวันซาย).

วังหน้า วันนั้นแล... ๒๐

เนื้อหาเรื่องราวคล้ายกับกฎหมายฉบับอื่น ๆ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการตัดสินคดีต่าง ๆ ของพระยาจุฬโพธิ์ประกอบ โดยเปรียบเทียบความผิดระหว่างอาญาจักรกับวินัยทางพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เมาเหลาหยุบ (จับตอง) เมียทานเป็นเชิงชูเมียทาน ตูเมียทานกับคน (ทำเสน่ห์เมียทาน) และชวนเมียทานไปควยคน อำเอาหนองอากาศ ไคลายเอาของท่านและตากผาลิมูก (เก็บ) ลมพัดผาดก เรือแพลม ของเหมือนกัน กินของ-สหาย กินอาหารแคน (สำลัก) และตีตาย โจรลักคร้วมาทอดไว้ไกลเรือน ชำทานลักหนี่มาอายุจิม (กับ) คน คนตายคิก (จม) นำ คนแขวนคอตาย บันรปรอย คั้นทาน ซ้อของโจร ผากของไว้กับกัน โจรลักวัวควายมาบ้าน กินจัน (เนื้อ) กับโจร ลักขางมา ลักหมหมาเปิดโก โจรฆ่าคนแ่ว (แวะ) นอนบานทาน โจร-ลักคร้ว โจรครูป (ปลน) บาน ลักขาทานหนี่ ลักเมียทานหนี่ หาด้หัวลูกสาว ห้อขาววช ลูกออนตักัน หลึงเลน (เป็นชู) ด้วทาน โจรลักคร้วแ่ว (แวะ) นอน ชิมายำทาน ผากของบผอ (บค) ไฟไหม เรือลม เตาเรือผัดกัน (ทะเลาะกัน) ถ้อคาบไปชู (หา) ทาน จงวัวควายร้ายขวิดทานตาย ชิมายำ (เหยียบ) คน ละ (ทิ้ง) เมียไว้ไปค้ำ ซ้อของกับกัน (ควยกัน) ไคขาวของคกหาย ลิมของเสี่ย (ทิ้งไว้) ที่ทาน และลัก

๑๒. กฎหมายลานนา ฉบับนี้เป็นของวัดชัยพระเกียรติ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ ไบลานส่วนใหญ่ขาดารุค มีจำนวนหน้าทั้งหมด ๒๗ หน้าไบลาน

๒๐ "กฎหมายลานนา." ฉบับวัดทุ่งยู อำเภอมืองเชียงใหม่ ภายหลังทอดและพิมพ์เผยแพร่โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๓, กรกฎาคม ๒๕๑๘, หน้า ๓๘.

ขอความตอนท้ายขาดหายไปไม่จบบริบูรณ์ จึงไม่ทราบที่เขียนหรือคัดลอก เนื้อหา
ขอความกฎหมายฉบับนี้เหมือนกับกฎหมายข้อบัญญัติกฎหมายโบราณ หรือกำหนด
คาของคน^{๒๑} ซึ่งต้นฉบับเป็นของวัดลอมแรด อำเภอดงเมือง จังหวัดลำปาง
กฎหมายกำหนดคาคนนี้มีจำนวนโบราณ ๓๔ หน้า ใบระบุดังกล่าวที่เขียนเช่นเดียวกัน
เนื้อความในกฎหมายลานนามีรายละเอียดต่าง ๆ คล้ายคลึงกับกฎหมายฉบับอื่น แต่
ที่แตกต่างออกไปคือ มีการกำหนดคาของคนไว้โดยละเอียด เพื่อสะดวกในการปรับ-
ใหม่ นอกจากนี้ยังมีการเปรียบเทียบคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับวินัยของพุทธศาสนาเช่น
เดียวกับกฎหมายฉบับอื่น ๆ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ว่าควยคาของคน คนที่ควรเป็นสักขีพยานได้ คนที่ไม่ควรเอาเป็นสักขีพยาน
ว่าควยคลองช่อคลองชาย กับคามากคานอย ความผิดฐานลักเมียผู้อื่น (หลอก
ลวง) ทุบตีกัน ว่าควยลักของกัน เมีย ๒๐ จำพวก หลักเกณฑ์การตัดสินคดี
การตัดสินตามสำจะ อปรีหานิยมธรรม นิ้วเมียหยากัน ลักษณะหญิงหนีนิ้ว เปรียบ-
เทียบการลักควยอหินนาทาน อัตราเงินมาสก ควรพิจารณาฐานะ ๕ ประการ
ก่อนลงโทษ เปรียบเทียบกรรมจักรกับอาณาจักร การบวชชา การลักไทย อาณา-
จักรและกรรมจักรเปรียบเทียบกัน ขาทานหนีเข้าไปในเขตแดน ลักขาทานหนี
ให้โจรพักแรมที่บ้าน ชีมาฆ่าคนตาย และฝากของไว้ควยกัน

๑๓. กฎหมายการเขานา ต้นฉบับกฎหมายฉบับนี้เป็นของวัดฝายหิน
อำเภอดงเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ถายทอดโดยเขียน เขียนด้วยตัวอักษรไทยยวน
แต่ความตอนต้นขาดหายไปเหลือเพียง ๑๑ หน้าโบราณ ความในตอนจบไม่ระบุดังกล่าว
ไว้ จึงไม่ทราบว่าเขียนขึ้นเมื่อใด เนื้อหาในกฎหมายเขานา กล่าวถึงวิธีการต่าง ๆ
ในการเขานา การถอดถอนการให้เขานา การเก็บคาเขานา มีรายละเอียดดังนี้

^{๒๑} หอสมุดแห่งชาติ, ไมโครฟิล์ม ม้วนที่ ๒๐ หมายเลข ๑๑๘๕ A.

ลักษณะของแดนเจ้าของโล่ทันทีใหม่ คางชำระค่าเช่านา ทำนาทำนาให้-
 ราง การเก็บค่าเช่านา ทำเหมืองฝายทานหลุ (พัง) การบุกเบิกไร่นา
 ทำนาทำนบรอคให้คืนแก่เจานา หมกนข้าวในนาทำน เผาป่าไฟใหม่ทำน
 หามผีผานาทำน และการชื้อชขายชาว

อนึ่ง มีข้อความหลายตอน เช่น การคางค่าเช่านา ทำนาทำนราง
 นี้เนื้อความเหมือนกฎหมายมังรายศาสตร์ฉบับนอทอง แต่ข้อความที่ผิดกันก็มีหลายตอน
 จึงทำให้ไม่แน่ใจว่ากฎหมายการเจานากับมังรายศาสตร์ฉบับนอทองนั้น ฉบับใดเขียน
 ขึ้นก่อนหรือเป็นคนละฉบับ แต่ข้อความในตอนจบของทั้งสองฉบับไม่เหมือนกัน กฎหมาย
 ฉบับนี้ระบุว่าให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี

๑๔. กฎหมายพระเจ้าน่าน คนฉบับเป็นของ นายสิงฆะ วรรณสัย เจ้าของ
 ไคถายทอดไวแล้ว ไบลานฉบับนี้ข้อความตอนคนระบุศักราชที่เขียนไว้ว่าเขียนขึ้นเมื่อ
 พ.ศ. ๒๓๘๓ ดังนี้

"...ศักราช ๑๒๐๒ ปีเตาใจ^{๒๒} เดือนยี่ ออก ๑๔ ค่ำ วันพุธ
 นี้ไปภายหนา ไคหามทาวซุน เจานาย ไพรโท คังหลาย
 อยาไคสมคบกัันกระทำกันอันบคี้..."^{๒๓}

กฎหมายนี้ใช้ปกครองในเขตแดนซึ่งขึ้นกับเมืองน่านหรือแคว้นลานนาไทยทั่ว
 ไปก็ได้ คังมีข้อความในกฎหมายระบุว่า "...ริคคลองอาณาจักรมีฉันนี้ คังไวทั่ว
 บานเมืองในไชยนั้นทบุรี นครเมืองน่านมีฉันนี้แล..."^{๒๔}

^{๒๒} คร.ประเสริฐ ฦ นคร ไคตรวจสอบศักราชแล้ว ศักราชปี ๑๒๐๒
 ตรงกับปีเถาะ ถ้าปีเถาะใจตามที่เขียนไว้ จะตรงกับ จ.ศ. ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๘๕).

^{๒๓} "กฎหมายพระเจ้าน่าน." ฉบับของนายสิงฆะ วรรณสัย, หน้า ๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

เนื้อหาของกฎหมายฉบับนี้เหมือนกับกฎหมายฉบับอื่น ๆ บางตอนมีข้อความเหมือนมังรายศาสตร์ เป็นต้นว่า ไพรกเงิน ๓ ปีเอาคอก ให้ไพร่บุกเบิกป่าเป็นนาโค เป็นคน กฎหมายพระเจ้าอานมมีเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้

ลักษณะการลักทรัพย์ การกระทำผิดกรรมเทศาอารักข์ของแจเงเมือง หามเจ้านายท้าวขุนไพร่บณดี ปลอยวิ้วควายไว้ให้ทำเครื่องหมาย พอเมือง นาย- บาน ท้าวขุน เจ้านาย ไทแบงปันน้ำเพื่อทำนา วิ้วควายกินข้าวในนา เจ้านาย ท้าวขุน ไพร ไท ให้รักษาไร่นาอย่าให้สัตว์มากวน หามปลอยช้างใกล้เหมือง หามจับช้างที่ไม่มีคามนิก ผู้โคจับช้างเลิง (ช้างไม่มีเจ้าของ) โคไทแจเงให้พอ- เมือง การแบ่งปันคาปรับไหม การย่นฎีกาเมื่อเจ้าความไม่ยอม หามพันไรใกล้ ขุนห้วยริมน้ำที่ห้าฝ่าย เจ้านาย ท้าวขุน ไพร ไท หามหวงให้เขาบุกเบิกป่าเป็นนา หามถอดถอนคนทำนา หามเจ้านาย ท้าวขุน ไพร ไท เล่นการพนัน ไพรกเงิน ๓ ปีเอาคอก ปลอมแปลงเงินคำมีโทษ คนตางเมืองหนีมาพึ่งอย่าให้อยู่ควงวาย ไม่ห้ามแต่งงานกับคนตางเมือง ไม่ห้ามคนขายที่อยู่หากัน ลักษณะยืม สมบัติของรัฐ หามปิดทางน้ำ ให้อุปฎฐากรกสมณพรหมณ์ หามตัดคนไม้ และห้ามชางมาวิ้วควายควี้ (รบกวาน) ชาวในนา

๑๕. คลองตัดความ ต้นฉบับเป็นของวัดลอมแรด อำเภอลำปาง มีใบลานจำนวน ๓๕ หน้าใบลาน เขียนด้วยอักษรไทยยวน ถายทอดโดยผู้เขียนความ ในตอนท้ายระบุว่เขียนเมื่อ จ.ศ. ๑๒๕๓ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ว่า

"...เสด็จแล้ววัน ๒ แลนายเฮยบงามหลายแลวยามตาวัน
แคลชชาย (ตะวันชชาย) ใจบั้งเหตว่าสาวถาย (เดินฉาน)
แลนายเฮย พระชานานอินทกิกขู (หัดอินทร์) ลิขิตตะควยตัว
เองเคี้ยวแลนายเฮย ขอคอยพิจารณาจิมเพอะ จ.ศ.

๑๒๕๓..."๒๕

๒๕ "คลองตัดความ.", ฉบับวัดลอมแรด อำเภอลำปาง, จังหวัดลำปาง, ใบลาน หน้า ๓๕.

เนื้อหาสาระของคลองตักความมีความแตกต่างจากกฎหมายฉบับอื่น ๆ กล่าวคือ คลองตักความไ้กระบูมาตรฐานในกฎหมายไว้อย่างชัดเจนว่า "มาตรา ๑" หรือ "ท. มาตรา ๑" ตลอดทั้งฉบับ สันนิษฐานว่าอาจจะได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอยุธยาหรือกรุงเทพฯ ก็เป็นไปได้ ควบพบข้อความในกฎหมายกล่าววว่า

"...จุฬารามะสะตุ ๑๑๗๐ สก (พ.ศ. ๒๓๕๑) ออกนักคักคัก
 คำมีตรีโร จะสุขบาลเสด็จในสถานพระราชมนเฑียรบาล
 จึงมีพระราชกิติกาเกิดขึ้นเป็นฉบับ คำนี้มีแกมุขมนตรี
 (มุขมนตรี) สิริยะโยธา มาตราราชเสนาบดีศรีสามัญ
 ราชอธิบดีอันทุกกระทรง (กระทรวง) ทบวงการจริง
 ซึ่งมีโคชอน (ตั้งตน) อยู่ในเบญจศีล... ออย่าฝ่ายสูง
 ไหนักก็แกมุขาระ เจานครศรีอยุธยาหาศิริรักษา ราชธานี
 บูรีรมย์สมพระยศ... สมเด็จพระเป็นเจ้าแห่งบรมโกฏ
 ผูกทรงชนดิสุริยวงศ์พงษา..."^{๒๖}

อนึ่ง ส่วนวนที่เขียนคลองตักความเป็นส่วนวนภาษาไทยกลาง รวมทั้งราชาศัพท์และตำแหน่งของข้าราชการไม่เคยปรากฏในกฎหมายฉบับอื่น ๆ มาก่อน เช่น คำว่า มุขมนตรี อธิบดี อายะการ (อัยการ) เป็นต้น เนื้อหาสาระของคลองตักความมีความบางตอนคล้ายคลึงและบางตอนก็แตกต่างไปจากกฎหมายฉบับอื่น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๒๖} คำว่า "สมเด็จพระเป็นเจ้าแห่งบรมโกฏ" สันนิษฐานจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หมายถึงสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ควบปรากฏข้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า ๕๗ "...เจ้าพระยาจักรีรัตนเป็นที่ เป็นกษัตริย์วังหลวง ปรากฏควยศิรินามว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าบรมโกฏ..."

"คลองตักความ.", ไบลานหนา ๒๓.

ลักษณะลักทรัพย์ การทำร้ายร่างกาย ขาดเงินทองของท่าน ข้าไปค้า-
 คางเมือง ถูกลูกคาวเดินทางถูกคนตาย ลูกเขยลักทรัพย์พ่อตาแมยาย พี่น้องลัก
 ทรัพย์กัน ผู้แหงเมียตาย เจ้าเมืองห้ามเบียดเบียนไพร่เมือง ถ้าตีสมณผู้พรหมณ์
 พ่อแม่ เมาบานทวน ไชยาเบื่อยาเมาให้ทานกิน ลักขาทานไปขายคางเมือง และ
 สัตว์หนีหายเขาป่าเป็นของแผ่นดิน

๑๖. อวทาน ๒๕ คนฉบับของวัดเมธัง อำเภอเมืองเชียงใหม่ ภายทอด
 และพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหา-
 วิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๖ เมื่อตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ มีจำนวน
 ๑๐๘ หน้าใบลาน เขียนด้วยอักษรไทยยวน ไม่ระบุศักราชที่เขียน อวทานเป็นเรื่อง
 ราวที่กล่าวถึงลักษณะการลักขโมย ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า อวทาน โดยกล่าว
 ถึงลักษณะการลักขโมยแบบต่าง ๆ ทางโลกหรืออาณาจักร เทียบกับการลักในวินัย
 ของพุทธศาสนา จึงมีข้อความบางตอนระบุว่า

"กุสาวทานหนโลก และ กุสาวทานปัจจุจวสตีวคโคณินรูโต ก็แล้ว
 แล บริบริงม์วระนวลเสด็จแล้ววัน ๖ แรม ๑๘ ค่ำ เดือนดับ
 ยามคุดจาย (เป่าเขวอกเวลาบาย) หั้นแล คอยพิจารณา
 ดูเตอะอวทาน ๒๕ แล ศรีสวัสดิ์จกกล่าวยัง อวทาน ๒๕
 ประการ ตามออกยังวินัยพระพุทธเจ้า เพ้อหือเป็นไม้ไต่แก
 บุคคลผู้มีผยา (ปัญญา) ไต่พิจารณาไปปลายหน้า..."^{๒๓)}

ลักษณะการลักแบบต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

---

^{๒๓)} "อวทาน ๒๕." ฉบับวัดเมธัง อำเภอเมืองเชียงใหม่ ภายทอดและ
 พิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๖, ตุลาคม ๒๕๑๘, หน้า ๑๘.

สมคบกันลักของท่าน ลักของท่าน บอกคนอื่นให้ลัก ลักของต่อ ๆ กันไป
 โกงสิ่งของเงินทองท่าน ลักวัวควายไปฝากกินไถลบ้านท่าน ตั้งใจลักเฉพาะของบาง
 อย่างเท่านั้นพบอย่างอื่นไม่ลัก เก็บของตกได้ควรเป็นของพระยา ลักเงินของท่าน
 ยายของท่านเป็นของตน ลักเขตแดน ลักชาท่าน ลักอำของที่ท่านนำมาฝาก ลักขา-
 ท่านไปขาย การขายชา ลักชาท่านไป कांगแดน ฯลฯ รวมสรุปอวทาน^{๒๘} เป็น
 เรื่องราวของลักษณะการลักทรัพย์

๒๗. ลักษณะการตัดถอยต่อคำ^{๒๘} ในสมัยพระเจ้าก่อนา พระเจ้าแสน-
 เมืองมา พระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และสมัยพม่าปกครองลานนาไทย^{๓๐}
 คนฉบับเป็นของวัดศรีโคมคำ อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย กฎหมายฉบับนี้เขียน
 ด้วยอักษรไทยยวน ภายทอโคย นายสิงฆะ วรรณสัย คนฉบับไมระบุศักราชที่เขียน
 แต่กล่าวถึงพระนามกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ตั้งแต่พระเจ้าก่อนาเป็นต้นไป จนถึงสมัย
 ที่พม่าปกครองลานนาไทย ในตอนต้นกล่าวถึงลักษณะวิธีแต่งถอยตัดคำหรือตัดสิ้นความ

^{๒๘} อวทาน หมายถึง ลักษณะการลักในวินัยพุทธศาสนา.

^{๒๘} ลักษณะการตัดถอยต่อคำตอนต้น ๆ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ในวารสารสันติ-
 สุข ของสภาเปรียญจังหวัดลำพูน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นไป ขณะนี้ยังนำลง
 พิมพ์ไม่หมด.

^{๓๐} ลำดับกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ตั้งแต่สมัยพระเจ้าก่อนาเป็นต้นไปมีดังนี้
 พระเจ้าก่อนา พระเจ้าแสนเมืองมา พระเจ้าสามฝั่งแกน พระเจ้าติโลกราช
 พระยอดเชียงราย พระเมืองแก้ว พระเกษเกล้า ท้าวทรายคำ พระเกษ-
 เลลาครั้งที่ ๒ พระไชยเชษฐา พระเมกุฎี นางพระยาราชเทวี.

ลักษณะต่าง ๆ ตอนท้ายระบุศักราชว่าในปีกำเนิด ศักราช ๑๐๖๕ (พ.ศ. ๒๒๔๖) ซึ่งเป็นสมัยที่พม่ายึดครองลานนาไทยนั้น ได้มีการตัดสินคักหนระหว่างเสนาากับไพร่จีน เนื้อหาตลอดทั้งผูกเกี่ยวกับคดีที่ไต่พิจารณาตัดสินแล้วทั้งสิ้น มีคดีเกือบทุกประเภท เช่น คดีลักทรัพย์ คดีฆาตคนตายโดยเจตนา คดีมรดก คดีเกี่ยวกับชา คดีทะเลาะวิวาท คดีกักหน โดยมียกคดีที่ตัดสินทั้งหมด ๒๐ คดี คดีทุกคดีบอกชื่อโจทก์และจำเลย พร้อมทั้งสถานที่อยู่ของทั้งสองฝ่าย กล่าวถึงคณะผู้ตัดสิน วันเวลาที่ตัดสิน (ไม่บอกศักราช) วิธีการสืบพยาน และกล่าวถึงการลงโทษไว้โดยละเอียด ช่วยให้เข้าใจและทราบถึงชบวนการยุติธรรมในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี และยังช่วยให้เข้าใจในสภาพความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้นด้วย เพราะคดีต่าง ๆ ได้ระบุถึงสถานะการทำงานหรืออาชีพของโจทก์และจำเลยไว้ด้วย

๑๘. คลองพิจารณาแดงถอยชนคำ ลักษณะการวินิจฉัยและตัดสินคดีในสมัยพระเจ้าโกนา พระเจ้าติโลกราช และพระยอดเชียงราย ถายทอดและเรียบเรียงโดย นายมณี พยอมยงค์ พิมพ์เผยแพร่โดยหน่วยงานวิจัยการถายทอดเอกสารโบราณ โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๘ เอกสารใบลานต้นฉบับของวัดผาบ่อง อำเภอเมืองเชียงใหม่ และของนายสิงชะ วรรณสัย เนื้อหาขอความส่วนใหญ่เหมือนกับกฎหมายลักษณะการตัดถอยต่อคำฉบับของนายสิงชะ วรรณสัย เกือบทุกประการ เป็นประโยชน์ในการตรวจสอบเพื่อความถูกต้องแม่นยำยิ่งขึ้น เอกสารฉบับนี้เป็นเรื่องราวในสมัยพระเจ้าโกนา พระเจ้าติโลกราชและพระยอดเชียงราย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๒๐๓๐ อันเป็นสมัยที่อาณาจักรลานนาไทยเจริญรุ่งเรืองมาก

๑๙. เสทาโมจนะ เสทาโมจนะ ต้นฉบับเป็นของวัดท่าบุญเรือง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีทั้งหมด ๙ ผูก ประมาณ ๑๒๐ หน้าใบลาน (๑๓๐ หน้าสมุดขาว) ไม่ระบุศักราชที่เขียน จึงไม่ทราบว่าเขียนขึ้นเมื่อใด ถายทอดโดยนายสิงชะ วรรณสัย ส่วนวันที่เขียนจะขึ้นศกนควยภาษาบาลี แล้วแปลเป็นภาษาไทยยวนโดยตลอดทั้งผูก ทั้ง ๙ ผูก มีคำอธิบายเกี่ยวกับชื่อของคัมภีร์ว่า

"กุสเลหิปถุสสิเตหิ อัมบุคคทงฺหฺลหายญงฺมียหฺยา (ภิกฺขฺยา)
 อัมฉลาถ จินตีกา ทฺวรกนิงฺคฺลล พฺรหฺมพุทฺทเจว เทสฺนาปฏฺฐา
 ไว้เพื่อหือภิกฺขุทงฺหฺลหายฉลาถในวินัย ๔๔ ตถาปฐือเสทาโมจ-
 นะคถาแล..."๓๑

เนื้อเรื่องในคัมภีร์เสทาโมจนะนี้ เปรียบเทียบระหว่างฝ่ายศาสนากับฝ่ายคฤหัสถ์ใน
 ตอนตน และตอนต่อมาบางตอนก็เป็นกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองโดยเฉพาะ และบางตอน
 ก็จะทำเอาพระวินัยเข้ามาเปรียบเทียบด้วยสลับกันไป มีเนื้อเรื่องโดยสรุปที่สำคัญ
 ดังนี้

ภิกษุหลักของเทียบหนโลกคนหลักของพระยา ลักษณะพระยาที่ดี ภิกษุเสพ-
 เมถุนธรรม คนทำผิดอาชญาบ้านเมือง พระยาแดงตั้งขุนนาง ๆ ไมฉลาดควรปลด
 ออก หุตงมีบุ ทำผิดกับผู้มียศสูงไหลงสินไหมให้หนัก มรคก ภิกษุเป็นสื่อ กำหนด
 ให้คนแดงตัวและทำตัวตามฐานะ หามนินทาเจานาย คนดีคือคนที่ทำตามจารีต
 รายโคกษัตริย์ การลัก (อวทาน) ขาบวช ข่าในวินัยพระวินัยปิฎกมี ๔ ประ-
 เภท ลักขา ขาพระวิริตต์สินคค์ ลักษณะหย่า จารีตเมืองมี ๒๒ ประการ (เช่น
 ที่ควรเป็นเมืองไมเอาเป็นเมืองผิดจารีตเมือง) รัตเมืองมี ๔ ประการ (ควรกิน
 ไมให้กินผิดรัตเมือง) คลองเมืองมี ๒๒ ประการ (เช่น ไพรทำตัวเหมือนนายผิด-
 คลองเมือง) กะปือเมือง^{๓๒} (กระบิลเมือง) มี ๑๐ ประการ (เช่น เมืองโคควร
 มีเจ้าบมีเจ้ากผิด) เขษมเมือง มี ๗ ประการ (เช่น ใหม้การทำบุญให้ทานประเพ็ด
 อันดีของทาวพระยาเสนาอำมาตย์ราชมนตรี เช่น ทำทานแกสงฆ์ในกาลเข้าพรรษา)
 ประเพ็ดเมืองอันเสีย เช่น ไซเซือพระยาหือเป็นพระยา ไซเซือนางพระยาหือ

๓๑ "เสทาโมจนะ." ฉบับวัดทาวบุญเรือง อำเภอมืองเชียงใหม่, ภาย-
 ทอดโดย นายสิงฆะ วรรณสัย, หน้า ๑.

๓๒ กะปือเมือง แปลว่า กระบิลเมือง.

เป็นนางพระยา ซึ่งเป็นเหตุให้บ้านเมืองฉิบหาย (เป็นการแสดงความชอบธรรม ในการปกครองทางหนึ่ง) ในการพิจารณาเกี่ยวกับโทษต่าง ๆ ใหญ่เหตุ ๗ ประการ จำเมืองที่พิจารณาควรละออกดี ๔ ประการ จำเมืองพิจารณาความควรคุกคดี ๕ ประการ วิธีการพิจารณาให้จำเมืองลงวันเดือนปีไว้ในคำร้องไว้ควย (แนวคด-หมาย) พิจารณาคดี ๕ ประการ เช่น คำพระยาตั้งอาชญาไว้ไม่มีใครลงกลางได้ (คำพระยาตั้งอาชญาไว้ไม่มีใครได้ หรือว่า อสูรนิบาต เสมอคังฟ้าไผ่อาจกั้ง (กัน) ได้) คำโฉบแจจจำเมืองบควรรัดสิน คนทะเลาะกันควยเหตุ ๑๒ ประการ เช่น ยืมของกัน ภรรยา ๒๐ จำพวก คำตัวของผู้หญิง คำตัวของแม่หมายแมปร่าง การพิจารณาของจำเมือง โดยมีตัวอย่างประกอบพร้อมทั้งบอกที่มาของตัวอย่างที่อ้างถึง มาจากชาคกเรื่องอะไรในพุทธศาสนา เช่น มาจาก ตักกนิบาต เป็นต้น และการแบ่งคาปรับ

๒๐. อวทาน ลักษณะกฎหมายเปรียบเทียบการวินิจฉัยคดีตามพระวินัยบัญญัติและกฎหมายบ้านเมือง ถายทอดเรียบเรียงโดย นายมณี พยอมยงค์ เป็นเอกสารที่พิมพ์เผยแพร่โดยโครงการงานวิจัยการถ่ายทอดเอกสารคัมภีร์โบราณ โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๑๘ ต้นฉบับโบราณเป็นของวัดนันทาราม อำเภอมืองเชียงใหม่ อวทานฉบับนี้เป็นกฎหมายที่มีข้อความเนื้อหาเหมือนกับกฎหมายที่ชื่อ อวทาน ๒๕^{๓๓} กฎหมายฉบับนี้ระบุศักราชที่เขียน จึงไม่ทราบว่าเป็นชิ้นเมื่อใด เนื้อหาของเรื่องเปรียบเทียบระหว่างกฎหมายของพุทธศาสนากับกฎหมายของบ้านเมือง มีเรื่องสำคัญพอจะสรุปได้ดังนี้

---

^{๓๓} โปรดดูรายละเอียดใน อวทาน ฉบับพิมพ์เผยแพร่โดย โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๑ - ๒๔. และโปรดดู อวทาน ๒๕ ฉบับของวัดเมธัง, ไบลานหน้า ๕๕ - ๑๐๘.

เรื่องราวนิทานการลักข่า (ทาส) ข่าหญิงถูกคอตาย การช่วยเหลือข่า
ที่แขวนคอเพื่อข่าตัวเอง นิทานประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับการลัก (อวทาน) เปรียบ
เทียบการลักทางโลกกับทางศาสนา แต่เรื่องราวในนิทานที่ประกอบแตกต่างไปจาก
เรื่องราวในกฎหมายอวทานฉบับของวัดเมธังบางเรื่องและบางตอนเหมือนกัน ดังนั้น
อาจจะสันนิษฐานได้ว่า กฎหมายอวทานทั้งสองฉบับ คือของวัดนั้นนทาราม กับของวัด-
เมธัง คงคัดลอกมาจากต้นฉบับเดียวกันแล้วแต่งเพิ่มเติมขึ้นบางตอน จึงมีเนื้อหาขอ
ความเหมือนกันดังกล่าว

๒๑. ตำนานเชียงใหม่ ต้นฉบับโบราณเป็นของวัดหมื่นล้าน อำเภอเมือง-
เชียงใหม่ ภายทอดโดยเขียน จัดพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษย-
วิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาปริวรรต ลำดับ ๑๐ เมื่อ
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นตำนานเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่โดยทั่วไป เริ่มแต่สมัย
เจ้าฟ้าแมงกุฎ (พระเมกุฎ) จนถึงสมัยเสียเมืองแกพมา เรื่องราวส่วนใหญ่คล้าย
ตำนานทั่วไป เขียนขึ้นหลังจากเสียเมืองแกพมาแล้ว เนื่องจากโลกลาวถึงสาเหตุที่ทำให้
ให้เสียเมืองแกพมา ตำนานฉบับนี้ระบุศักราชที่เขียนว่า เขียนคัดลอกขึ้นใน พ.ศ.
๒๔๖๔ ซึ่งเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ปัจจุบัน คงปรากฏข้อความว่า

---

๓๔ เจ้าฟ้าแมงกุ พงศาวดารโยนกเรียกว่า พระเมกุฎ ครอบเชียงใหม่
ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๔๔ - ๒๑๐๑.

"...ชาลิตี เทพวงภิกษุเขียน ยังวัดหมื่นเงินกอง
(ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่) วัน ๓
เดือน ๑ ลง ๕ คำ เวลา ๓ นาฬิกา (วันอังคาร
เดือนธันวาคม แรม ๕ คำ) หลังเที่ยงวันนั้นแล พุทธ-
ศักราชใด ๒๔๖๕ ตัวปี รวายี่..."^{๓๕}

เนื้อหาสาระสำคัญของรูปโคลงนี้

กล่าวถึงเรื่องราวตอนที่พระเจ้าเมกุฎีทำพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นครองราชย์
ว่าพิธีมีอะไรบ้าง อาณาเขตเมืองเชียงใหม่ ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองเชียงใหม่
ว่าชาวเมืองเชียงใหม่อุดมสมบูรณ์นั้นเลื่องลือไปถึงเมืองอยุธยา เมืองอังวะ
ทำให้เมืองเหล่านั้นต้องการเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้น และโคลงกล่าวถึงการที่พม่า
ให้มังทราก^{๓๖} (ตำนานเรียกชื่อว่า มังทราจุจ) มาอยู่ในเมืองเชียงใหม่เพื่อเป็น
ไส้ศึก และมังทราได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ในเมืองเชียงใหม่ มังทราได้พยายามทำ
ลายเมืองเชียงใหม่ทุกทาง โดยเฉพาะเขียนตำนานเชื่อว่า มังทราได้ทำลาย-
เมืองเชียงใหม่ให้ออนแอลงโดยการสั่งห้ามหรือหยกเลิกประเพณีต่าง ๆ ที่ประชาชน

^{๓๕} "ตำนานเชียงใหม่." ฉบับวัดหมื่นล้าน อำเภอเมืองเชียงใหม่ ถ่าย-
ทอดและพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๑๐, กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘, หน้า ๑๕.

^{๓๖} "มังทรา" หรือ "มังฆา" ดร.ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่าเป็น
ตำแหน่งอุปราช หรือกษัตริย์ของพม่าที่เรียกโดยคนลานนาไทย มังทราจึงไม่ใช่ชื่อ
คน.

ถือปฏิบัติกันมาโดยตลอด เช่น ห้ามประชาชนบุชาเสาหินอินทิล^{๓๗} ซึ่งเป็นเสาหลักเมืองของเมืองเชียงใหม่ เป็นเหตุให้เทศาภิบาลเมืองและยกย่องรักษาเมืองไม่พอใจและไม่รักษาเมืองเชียงใหม่ อันเป็นสาเหตุให้เมืองเชียงใหม่ไม่สงบและอุดมสมบูรณ์เหมือนดังแต่ก่อน บานเมืองระส่ำระสาย พบได้โอกาสจึงยกทัพมารบเมืองเชียงใหม่ตามคำทูลของมังตราเมืองอังวะ และได้ยึดเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นใน พ.ศ. ๒๑๐๑ เมื่อเสียเมืองแล้วตำนานกล่าวไว้ว่า ประชาชนส่วนหนึ่งหนีเขาป่าบาง หนีไปอยู่เมืองลำปาง เมืองแพร่ เมืองน่าน และอยุธยาบาง และในคอนทายได้กล่าวถึงเรื่องเมืองลานทางตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วย

กล่าวโดยสรุป ตำนานเรื่องนี้เป็นตำนานที่เขียนขึ้นหลังจากที่พม่าได้ยึดเมืองเชียงใหม่แล้ว พรรณนาถึงการที่พม้ายึดเมืองได้สำเร็จ โดยกล่าวโทษกษัตริย์เชียงใหม่ซึ่งละทิ้งประเพณีดั้งเดิมของตน ๑๑ ประการ จนทำให้บ้านเมืองอ่อนแอลง เทียบได้กับเพลงยาวพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้พรรณนาถึงเรื่องกรุงศรีอยุธยาเสียเมืองแก่พม่า ตำนานผู้นี้อาจจะได้รับอิทธิพลจากเพลงยาวเรื่องนี้ก็เป็นได้ เอกสารฉบับนี้อาจจะขัดแย้งกับเอกสารตำนานฉบับอื่นได้อีกทางหนึ่ง

๒๒. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานฉบับโบราณของ นายสงวน โชติสุขรัตน์ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี เป็นผู้พิมพ์เผยแพร่รวม ๔ ผูก เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ล้านนาไทย มีเนื้อหาคลายกับพงศาวดารโยนกของพระยาประจักษ์จกรจักร โดยเริ่มตั้งแต่สมัยก่อนราชวงศ์มังราย จะสถาปนาเมืองเชียงใหม่ เรื่องราวสมัยราชวงศ์มังราย สมัยที่เชียงใหม่ตกเป็น-

^{๓๗} ประเพณีบูชาเสาหินอินทิล ยังกระทำอยู่ทุกปีในเดือนพฤษภาคม ปัจจุบันเสาอินทิลตั้งอยู่ที่วัดเจ็ดยอด อำเภอเมืองเชียงใหม่.

เมืองขึ้นของพม่า สมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดคนหรือราชวงศ์กาวิละ หรือสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น จนถึงสมัยของพระเจ้าพุทธวงศ์หรือพระเจ้ากาจวรรณชิปราช ซึ่งตรงกับ
สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งราชวงศ์จักรี เอกสารตำนาน
เรื่องนี้จะช่วยให้อ่านสามารถนำไปเปรียบเทียบตรวจสอบกับเอกสารตำนานฉบับอื่น
เช่น พงศาวดารโยนก เป็นต้น

๒๓. ราชวงศ์พงศาวดารเมืองเชียงใหม่ ต้นฉบับใบลานของวัดเชียงใหม่ อำเภอ-
เมืองเชียงใหม่ จำนวน ๒๐๖ หน้าใบลาน ทยอยทอดและจัดพิมพ์เผยแพร่โดยภาค-
วิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ
เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เรื่องราวส่วนใหญ่คล้ายกับตำนานโดยทั่วไป โดยกล่าว
ถึงพระยามังรายสถาปนาเมืองเชียงใหม่ และการที่เชียงใหม่มีความสัมพันธ์กับอาณาจักร
อื่น เช่น มอญ พม่า เป็นต้น และกล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา
ในลังกาที่เข้ามาในลานนาไทย เรื่องราวสมัยพระเจ้าติโลกราช ประวัตติพระแก้ว-
มรกตและพระพุทธรูปสี่หังค์ รวมทั้งรายพระนามของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายที่ปกครอง
เชียงใหม่ ระยะเวลาจากเชียงใหม่ไปยังเมืองต่าง ๆ และเครื่องใช้ของสงฆ์สำหรับ
กษัตริย์เชียงใหม่ นับว่าเป็นเอกสารใบลานประเภทตำนานที่มีประโยชน์เรื่องหนึ่ง
เช่นกัน

๒๔. คำสอนพระยามังราย ต้นฉบับเขียนลงในสมุดข่อยของวัดสุวรรรณคูหา
อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดเชียงราย จำนวน ๓๓ หน้า แปลและพิมพ์เผยแพร่โดย
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ
เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เอกสารฉบับนี้ไม่ระบุศักราชที่เขียน แต่ปรากฏข้อความว่า
เป็นคำสอนที่พระมหาคิสีสเถระแสดงเป็นพระธรรมเทศนาแด่พระยามังราย ในระหว่าง
พระยามังรายประทับครองเมืองหริภุชชัย และเชียงใหม่ ดังมีข้อความว่า

"...จักแต่งตามคำแห่งมหาคิสีสเถระ คนเวนเสี้ยยัง
กิเลสตัดหาขาดแล้ว ลวดไถทรงปฏิกรณ์ผานแผ้วทั้ง ๓
หากจาราจาสั่งสอนแก่พระยามังรายคนนั้น เสวยเมืองคือว่า

หริภุชยเริง (บุรีเริง) เชียงใหม่ หือโค่แตงตามคลอง
ควยคำสอนอันนี้..."^{๓๔}

"...พระมหาเถรเจ้าสอนคั้งนี้แล้ว พระยามังรายคน
ผานแฉวเสวยเมืองหริภุชยเริงเชียงใหม่ ลวดเอาสอน
ชาไฟรชาวเมืองเสียนานทั้งสี่ พรอมรฐ์ท่วงษา กับทั้งราช
บุคตา และราชบุคตี (บุคตรา บุคตรี) ลูกเตาอ๊กคมเหม้เฝ้า
พันพวง..."^{๓๕}

อนึ่ง คำสอนพระยามังรายฉบับนี้ ประกอบควยคำสอนประเภทต่าง ๆ
หลายคำสอน คือคำสอนพระยามังรายของพระมหาคิสสเถระ คำสอน "ปุ่สอนหลาน"
คำสอน "ธรรมคาสอนโลก" และคำสอนที่เรียกว่า "โลกหานี้" คำสอนทั้ง ๔
ประเภทนี้ล้วนแต่เป็นเรื่องราวที่สั่งสอนกันในสังคมเพื่อให้สมาชิกทุกคนในสังคมได้
ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ประเพณี ตลอดจนสิทธิหน้าที่ของตนใน
สังคม โดยกล่าวสั่งสอนผู้เป็นอุปการะ คือ กษัตริย์ และขุนนาง ผู้ที่เป็นประชา-
ชน เป็นหญิง เป็นพอบาน แม่เรือน ฯลฯ ทำให้ทราบถึงแนวทางความเชื่อถือ
และการปฏิบัติของสังคมในสมัยโบราณได้เรื่องหนึ่ง

^{๓๔} "คำสอนพระยามังราย." ฉบับวัดสุวรรณหงษา อำเภอคอกคำใต้
จังหวัดเชียงราย ถ่ายทอดและพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๑๑ มีนาคม
๒๕๑๕, หน้า ๑.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

๒๕. รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่ ค้นฉบับเขียนลงในสมุดข่อยของวัดเจ็ดยอด อำเภอเมืองเชียงใหม่ เขียนด้วยอักษรไทยยวน ถายทอดโดยผู้เขียน จัดพิมพ์เผยแพร่โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๘

เนื้อหาในเรื่องเป็นรายนามวัดต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรายนามวัดในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเอกสารฉบับนี้เขียนในปี จ.ศ. ๑๒๕๕ (พ.ศ. ๒๔๘๐) นอกจากรายชื่อวัดแล้วได้บอกสถานที่ตั้งวัด ชื่อเจ้าอาวาส จำนวนพระสงฆ์ในวัด ชื่ออุโบสถที่วัดไปรวมด้วย บอกนิกายของวัดนั้น ๆ ซึ่งจากเอกสารฉบับนี้ทำให้ทราบถึงสภาพของพุทธศาสนาที่เป็นอยู่ในเวลานั้น และเป็นเอกสารเรื่องแรกเท่าที่ค้นพบที่ระบุถึงนิกายสงฆ์ในเชียงใหม่ถึง ๑๘ นิกาย คือ นิกายเชียงใหม่ นิกายนาน นิกายเชียงแสน นิกายแพร่ นิกายไชย (ไทย) นิกายมอน (มอญ) นิกายเลน นิกายจ๋วราย (จ๋วลาย) นิกายเขิน นิกายครง นิกายลัวะ นิกายยอง นิกายมาน (พม่า) นิกายเงี้ยว (ไทยใหญ่) นิกายแม่ปะ นิกายหลวย นิกายลวง และนิกายนายเขิน สันนิษฐานว่า "นิกาย" ในที่นี้จะหมายถึง นิกายที่แตกต่างกันออกไป แต่ไม่มีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องการศึกษาความหมายและการปฏิบัติพระวินัย หรือหมายถึงกลุ่มพระสงฆ์ที่สืบต่อกันมาจากอาจารย์หรืออุปัชฌาย์เดียวกันในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งนิกายจึงแตกต่างกันไป ดังนั้นพระสงฆ์นิกายเหล่านี้จึงรวมอุโบสถสังฆกรรมด้วยกันได้ เพราะโดยทั่วไปแล้วพระสงฆ์ต่างนิกายกันจะไม่ยอมรวมอุโบสถสังฆกรรมด้วยกัน

๒๖. โคลงวิรุทธอนโลก ค้นฉบับโบราณเป็นของวัดดวงดี อำเภอเมืองเชียงใหม่ มีจำนวน ๕๕ ไบลาน แปลและพิมพ์เผยแพร่โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ มีคำโคลงทั้งหมด ๒๒๓ บท เป็นคำโคลงที่กล่าวสอนคนในสังคมคล้ายกับคำสอนพระยามังราย แต่แต่งเป็นโคลงคล้ายโคลงสี่สุภาพ เป็นเอกสารประเภทคำโคลงที่ช่วยให้เข้าใจคานิยมในสังคมสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี แต่ไม่ระบุศักราชที่

เขียนเอาไว้จึงไม่ทราบระยะเวลาที่แต่งหรือคัดลอกคำโคลงนี้

๒๗. โคลงพรหมทัต ต้นฉบับโบราณเป็นของ นายมณี พยอมยงค์
 ภายทอดและเรียบเรียงโดย คร. ประเสริฐ ณ นคร และนายมณี พยอมยงค์
 กำลังจัดพิมพ์เผยแพร่ มีลักษณะเป็นนิทานที่แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพตลอดทั้งเรื่อง
 เป็นเรื่องราวของพระเจ้าพรหมทัต เรื่องนี้จะสะท้อนให้เห็น ความคิด ความเชื่อ
 และประเพณีต่าง ๆ ในสมัยโบราณโดยผ่านตัวละครในเรื่อง โคลงพรหมทัตระบุ
 ศักราชที่เขียนไว้ในคำโคลงว่า แต่งขึ้นในปี จ.ศ. ๕๓๘ (พ.ศ. ๒๑๑๕) เป็น
 สมัยที่เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้ว

ประวัติความเป็นมาและความสืบเนื่องแห่งกฎหมายลานนาไทย

คำว่า "กฎหมาย" ในเอกสารโบราณของลานนาไทย

ทุกสังคมจำเป็นต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์หรือสถาบันสำหรับควบคุมและวาง
 กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของสมาชิกแต่ละคนในสังคม ให้ดำเนินไปด้วยความ
 เป็นระเบียบเรียบร้อย กฎเกณฑ์นี้เรียกว่า บรรทัดฐาน^{๔๐} ในสังคม ไคแก่
 ธรรมเนียมชาวบ้าน จารีตประเพณี และกฎหมาย ในสังคมเชียงใหม่ ไคพบ
 เอกสารโบราณที่เป็นกฎหมายเป็นจำนวนมากตามหอธรรมในวัดต่าง ๆ แต่เอกสาร
 โบราณที่เป็นกฎหมายเหล่านี้จะเรียกชื่อต่าง ๆ กันออกไปเป็น ธรรมศาสตร์ ราช-

^{๔๐} พัทธา สายหุ, ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม (พิมพ์ครั้งที่
 ๒; พระนคร: สำนักพิมพ์เกสส์ไทย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๒๗. บรรทัดฐานเป็น
 เครื่องกำหนดมาตรฐานความประพฤติและการกระทำทางสังคมระหว่างสมาชิกในสัง-
 คม มีขนาดหนักเบาตามสาระสำคัญของเรื่องและที่นับถือกัน.

ศาสตร์ อาณาจักร อวทาน มังรายศาสตร์^{๕๑} คลองสมมุติราช คลองศักดิ์ความ
 ฯลฯ และอาจจะเขียนชื่อไว้ในตอนต้นหรือตอนจบเรื่องก็ได้ ส่วนคำว่ากฎหมาย
 ความหมายปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีใช้มาก่อนในเอกสารโบราณของลานนาไทยซึ่ง
 เขียนขึ้นก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์
 ขึ้นไป

ที่มาของกฎหมายลานนาไทย

กฎหมายที่มาได้หลายทาง เป็นคนว่า กฎหมายได้มาจากจารีตประเพณี
 มาจากคำวินิจฉัยของประมุขของบ้านเมือง มาจากรัฐบาลหรือประมุขเป็นผู้บัญญัติขึ้น
 ไซ้บังคับ สังคมลานนาไทยหรือสังคมเชียงใหม่มีวิวัฒนาการและมีอายุยาวนานหลาย
 ร้อยปี เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม ผู้ปกครองบ้านเมืองได้ออกกฎหมาย
 ขึ้นไซ้บังคับและปกครองบ้านเมือง กฎหมายที่ไซ้ปกครองบ้านเมืองในลานนาไทยส่วน
 ใหญ่ได้มาจากประมุขหรือรัฐบาลเป็นผู้บัญญัติขึ้น และได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมาย
 อื่น ๆ จากวินัยพุทธศาสนา จากพระธรรมศาสตร์ของฮินดู และมาจากคัมภีร์-
 อินทภาษบางส่วน อิทธิพลเหล่านี้คงจะได้นำเข้ามาใช้ในการตรากฎหมายบ้านเมือง
 ทางวาระกันออกไป

กฎหมายประเภทแรกของลานนาไทยที่ปรากฏในเอกสารโบราณ คือกฎหมาย
 ที่ประมุขเป็นผู้ประกาศไซ้ กษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมืองและ
 ทรงมีพระราชอำนาจออกกฎหมายไซ้ปกครองบ้านเมือง กฎหมายอาจจะออกมาโดย

---

^{๕๑} "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดหมื่นเงินกอง, หน้า ๑. "...สกราช
 ๕๕๑ (พ.ศ. ๑๗๗๒) ด้ว ปักคักไก ขุนเม่งจึงตั้งอาชญา หือเป็นบวรภาคำสอนแก
 ทาวมังรายไจ้ จึงได้ไซ้ชื่อว่า มังรายศาสตร์ เพ้ออันแล...".

อาศัยคำวินิจฉัยหรือคำพิพากษาคดีต่าง ๆ ของกษัตริย์แล้วให้ตราเป็นกฎหมายขึ้น เช่น ในสมัยพระเจ้าก่อนา ได้ปรากฏข้อความที่แสดงว่า พระองค์ได้พิจารณาตัดสินคดีเกี่ยวกับมรดกกระหว่างสามีภรรยา ซึ่งเมื่อสอบสวนเสร็จแล้วให้ถือเอาคำพิพากษานั้นเป็นกฎหมายปฏิบัติสืบต่อมาว่า ไททานทั้งหลายจงจำอาชญาไว้ ภรรยาฟ้องร้องกล่าวโทษสามี ข้าพฟ้องเจ้านาย ลูกฟ้องรองพ่อแม่ อยาให้ใคร่ใคร่สวนรับฟ้อง เพราะเขาเป็นญาติกันอาจจะไกลเกลียดตกลงไถ่กายในภายหลัง ดังความว่า "...สูทั้ง-หลายจงจำอาชญาไว้... สูจงจำอาชญาให้หมั่นเทอะ..."^{๘๒} เป็นการตรากฎหมายลานนาไทยโดยอาศัยอำนาจของประมุขเป็นผู้กำหนดขึ้น

การตรากฎหมายโดยอำนาจของผู้ปกครองนั้นคงจะมีมาแต่ก่อนสมัยราชวงศ์มังรายปกครองเชียงใหม่ กล่าวคือในการปกครองบ้านเมืองนั้น กษัตริย์ได้ออกกฎหมายเพื่อใช้ปกครองบ้านเมืองมาแต่สมัยโบราณ เช่น สมัยขุนเม็ง พระบิดาของพ่อขุนมังราย^{๘๓} "มังรายศาสตร์" ได้กล่าวถึงขุนเม็งว่า "...ขุนเม็งตั้งอาชญาหือเป็นบวรราชคำสอนแก่ท้าวมังรายไว้..."^{๘๔} หรือมังรายศาสตร์อวทาน ๒๕ กล่าววา "...ราชศาสตร์อันนี้มีมาแต่ก่อนมังรายศาสตร์เชียงใหม่..."^{๘๕} หรือในมังราย-

^{๘๒} คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๒๓.

^{๘๓} ประชุมพงศาวดารภาค ๒๑, ตำนานสิงหนวัติกุมาร, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๑๗. กล่าววา ขุนเม็งเป็นพระบิดาของพ่อขุนมังราย มีพระชนมายุระหว่าง จ.ศ. ๕๔๖ - ๖๑๓ (พ.ศ. ๑๗๒๗ - ๑๗๕๔).

^{๘๔} "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดหมื่นเงินกอง, หน้า ๑.

^{๘๕} "มังรายศาสตร์อวทาน ๒๕.", หน้า ๒๕.

ศาสตร์ฉบับนอทองกล่าวว่า "...ราชศาสตร์อันนี้พระยามังรายไคร้ แต่โบราณทำ
พระยาสืบราชวงศ์ ปรำปรามาแต่ปู่เจ้าลาวจก เป็นราชวงศ์หนอลาวมาเถิงลาว
เม็ง ผู้เป็นพ่อพระยามังราย..."^{๘๖} ซึ่งแสดงว่าน่าจะมีกฎหมายหรือธรรมศาสตร์
หรือมังรายศาสตร์ใช้ปกครองบ้านเมืองมาแต่โบราณก่อนสมัยพ่อขุนมังราย

กฎหมายลานนาไทยที่ปรากฏในเอกสารโบราณสมัยหลัง คือสมัยที่ราชวงศ์
มังรายปกครอง เชียงใหม่เป็นปึกแผ่นแล้ว ประมาณสมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นคนมา
สมัยนั้นเป็นสมัยที่พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในแคว้นลานนาไทย ไคร้กระทำ
สังคายนาพระไตรปิฎกของโลกครั้งที่ ๘ ขึ้น ทางบ้านเมืองคงจะได้รับเอาพระวินัย
ของพุทธศาสนาเข้ามาใช้เป็นแบบอย่างหรือร่วมกับกฎหมายลานนาไทยในสมัยนั้น
จากเอกสารกฎหมายโบราณที่มีอยู่ตามวัดต่าง ๆ นั้น ปรากฏว่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโ
นาทรงรับเอาพุทธศาสนาหินยานเข้ามาประดิษฐานในเชียงใหม่เป็นคนมา ไคร้มีนค
พระสงฆ์ เขามาร่วมพิจารณาตัดสินคดีต่าง ๆ ของบ้านเมืองร่วมกับขุนนางที่กษัตริย์
ทรงแต่งตั้งเป็นครั้งแรก^{๘๗} เนื่องจากพระสงฆ์ได้รับยกย่องและมีบทบาทในสังคม
มาก การตัดสินโดยมีพระสงฆ์ร่วมพิจารณาอาจจะทำให้การตัดสินเป็นไปอย่างถูกต้อง
ทั้งทางอาณาจักรและพุทธจักร และเป็นการตัดสินที่เป็นธรรมด้วย ต่อมาตั้งแต่สมัย
พระเจ้าติโลกราชเป็นคนมา สันนิษฐานจากเอกสารกฎหมายโบราณไควทางบ้าน-

^{๘๖} "มังรายศาสตร์." ฉบับนอทอง, หน้า ๑.

^{๘๗} โปรดดูรายละเอียดจาก กฎหมายลักษณะตัดสินคดีต่าง ๆ หรือจาก
คลองพิจารณาแต่งถ้อยชนคำ ซึ่งไคร้ระบุว่า เจ้าไทย หรือพระสงฆ์เขาร่วมในการ
ตัดสินคดีต่าง ๆ ของบ้านเมืองตลอดทั้งเรื่อง.

เมืองไค้นำเอาพระวินัยทางพุทธศาสนาเข้ามาเปรียบเทียบกับกฎหมายบ้านเมือง^{๔๘} เป็นคนว่า การเป็นสุขกับภรรยาผู้นั้นมีความผิดตามกฎหมายบ้านเมืองเดียวกับทางศาสนา พระสงฆ์ไปป่าเดินทางกับหญิงเพียงองค์เดียวเป็นอาบัติปาจิตตีย์ หรือการฆาตคนทางบ้านเมืองกำหนดลงโทษสถานหนัก ทางศาสนานั้นให้ต้องปาราชิก (ให้สึกพ้นจากสมณเพศ) เป็นต้น การกำหนดโทษตามความผิดทางวินัยของพระสงฆ์ปรากฏในกฎหมายต่าง ๆ มากมาย เช่น ในกฎหมายโคสภาราษฎร์^{๔๙} ซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นตอนปลายของราชวงศ์มังราย ประมาณสมัยพระไชยเชษฐา กฎหมายโบราณลานนา ซึ่งระบุว่าเขียนขึ้นในปี จ.ศ. ๑๒๑๗ (พ.ศ. ๒๓๘๘) ตรงกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ได้นำเอาวินัยพุทธศาสนามาเปรียบเทียบกับกฎหมายบ้านเมือง กฎหมายมังรายศาสตร์อวทาน ๒๕ ซึ่งเขียนขึ้นในปี จ.ศ. ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๗๐) กฎหมายอวทาน ๒๕ และคัมภีร์เสทาโมจนะ เป็นกฎหมายที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น

นอกจากนี้กฎหมายลานนายังได้รับอิทธิพลมาจากพระธรรมศาสตร์ของฮินดู และจากหลักหรือคัมภีร์อื่นภาษาอื่กด้วย สันนิษฐานว่าลานนาไทยคงได้รับธรรมศาสตร์มาจาก "สัมมัสถล" ของมอญ มอญได้รับธรรมศาสตร์นี้มาจากอินเดียโดยได้แปลจากภาษาเดิมคือภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษามคธ แล้วต่อมาจึงแปลธรรมศาสตร์หรือมนุธรรมศาสตร์มาเป็นภาษารามัญ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์มีหลายฉบับ ๆ ที่น่าสนใจคือ

---

^{๔๘} การนำเอาพระวินัยทางศาสนาเข้ามาเปรียบเทียบกับกฎหมายบ้านเมืองนั้น เรียกว่าหนศาสนาเทียบหนคฤหัสถ์ หรือคคโลกเทียบกับคคัธรรม หรือพุทธจักรเทียบอาณาจักร คำกล่าวเหล่านี้ปรากฏทั่วไปในกฎหมายที่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นหลังจกสมัยพระเจ้าคโลกราชเป็นต้นไป.

^{๔๙} "กฎหมายโคสภาราษฎร์.", ผูกที่ ๑, หน้า ๑ - ๘ และผูกที่ ๓, หน้า

ฉบับของกษัตริย์ฟารัว (Wareru) ซึ่งมอญเรียกว่า มนุธรรมศาสตร์ธรรม (Manudhammasatham) เพราะฉบับนี้ไต่แปรจากฉบับเดิมโดยตลอดทั้งเล่มไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมแต่อย่างใด^{๕๐} มอญได้ใช้พระธรรมศาสตร์ปกครองบ้านเมืองที่เมืองพะโค ต่อมา มอญได้เสียอำนาจให้แก่พม่า พวกเราได้รับเอาพระธรรมศาสตร์มอญนี้ไปใช้ด้วย เนื่องจากพระธรรมศาสตร์เป็นกฎหมายของพวกอารยันที่นับถือศาสนาฮินดู มอญจึงได้นำพระธรรมศาสตร์มาแก้ไขจากเรื่องราวฮินดูเป็นเรื่องราวทางพุทธศาสนาและตัดทอนพิธีกรรมบางอย่างของพราหมณ์ออกไปเสีย เช่น การรับศีล การทำให้บริสุทธิ์^{๕๑} ต่อมาพระธรรมศาสตร์ได้แพร่หลายเข้ามาในแคว้นที่ต่อมาเรียกลานนา-ไทย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าลานนาไทยรับพระธรรมศาสตร์มาใช้เมื่อใด และรับมาจากไหน สันนิษฐานว่าอาจจะรับมาแต่สมัยโบราณเข้ามาอยู่แคว้นทริภูเงินยางเชียง-แสน ทริภูคชัย หรือพุกามก็เป็นได้ ลานนาไทยอาจจะรับธรรมศาสตร์มาจากพม่า หรือทริภูคชัยก็ไมทราบแน่ชัด เมื่อพ่อขุนมิ่งรายปกครองเมืองเชียงใหม่ และตรามัง-รายศาสตร์ขึ้นนั้น สันนิษฐานว่าอาจจะอาศัยหลักการจากพระธรรมศาสตร์ของฮินดูซึ่ง

---

^{๕๐} George Bühler, The Law of Manu (New York: Dover Publication, Inc., 1969), pp. 9 - 13. อธิบายว่าธรรมศาสตร์หรือมนุธรรมศาสตร์ เป็นกฎหมายที่พระมนูซึ่งเป็นนักปราชญ์ที่มีความรอบรู้ในเรื่องพระเวทย์สาขาต่าง ๆ ตลอดจนประเพณีศักดิ์สิทธิ์ของพวกฮินดูรวบรวมขึ้น เดิมเรียกว่า ธรรมสูตร (Dhammasuta) ซึ่งเขียนขึ้นโดยครูของสำนักพระเวทย์ เขียนเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติแก่ศิษย์ในสำนักของตน ต่อมาได้เป็นที่แพร่หลายและยอมรับว่าเป็นกฎหมายศักดิ์สิทธิ์และใช้แพร่หลายในหมู่พวกอารยันทั้งหมด.

^{๕๑} R. Lingat, "Evolution of the Conception of Law in Burma and Siam." Journal of Siam Society, vol. I, 1904 - 1925, pp. 12 - 14.

อาจจะรับมาจากทริภูฏย และเปลี่ยนข้อความจากศาสนาพราหมณ์มาเป็นศาสนาพุทธ^{๕๒} อธิธิพลของธรรมศาสตร์คอกฎหมายลานั้นมีเป็นบางเรื่อง และบางเรื่องก็นำมาแต่หัวขอเท่านั้น ส่วนรายละเอียดแตกต่างจากกฎหมายธรรมศาสตร์อื่นดูไปบ้าง เช่น มลคดีวิวาห^{๕๓} ในมังรายศาสตร์มีมลคดีวิวาหไม่ครบเหมือนกับพระธรรมศาสตร์ของฮินดูแต่ก็มีบทกำหนดเช่นเดียวกันหลายตอน จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า อาจจะรับอิทธิพลมาจากธรรมศาสตร์ กฎหมายเกี่ยวกับลักษณะพยานในกฎหมายลานั้นไทยหลายฉบับเหมือนกับพระธรรมศาสตร์ เช่น กฎหมายโบราณานา ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ และมังรายศาสตร์ เป็นต้น อนึ่ง เรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ และการแต่งตั้งข้าราชการ เช่น นายบ้าน (A Lord) ประจำหมู่บ้าน^{๕๔} นายสืบหมู่บ้าน นายสืบหมู่บ้าน นายร้อยและ

^{๕๒} "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเส้าไห้, หน้า ๑๔.

^{๕๓} พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมาย, (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๑), หน้า ๑๖๒ - ๑๖๓. อธิบายว่าในกฎหมายธรรมศาสตร์บทที่ ๔ ว่าด้วยประชาชนและพิธีกรรม มาตรา ๔ กล่าวถึงสาเหตุวิวาห มี ๑๔ ประการ ซึ่งในจำนวนนี้เหมือนกับบทบัญญัติเกี่ยวกับมูลวิวาหในมังรายศาสตร์ ๗ ข้อ (มังรายศาสตร์กำหนดมูลวิวาห ๑๖ ข้อ) แตกต่างกัน ๙ ข้อ โปรดดูรายละเอียดในมังรายศาสตร์ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า ๑๒ - ๑๓ และประวัติศาสตร์กฎหมาย หน้า ๑๖๕ - ๑๖๖.

^{๕๔} โปรดดูรายละเอียดในกฎหมายต่อไปนี้

George Bühler, op.cit., p. 234.

"กฎหมายโบราณานา.", หน้า ๒.

"กฎหมายโคสาราษฎร์.", ผูก ๒, หน้า ๗.

"ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์.", หน้า ๔.

"มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเส้าไห้, หน้า ๒.

นายพันหมุ่บาน มีลักษณะการแบ่งคล้ายคลึงกับการแบ่งชั้นข้าราชการในมั่งรายศาสตร์ และกฎหมายอื่น ๆ จากตัวอย่างดังกล่าวจึงเห็นได้ว่า กฎหมายลานนาไทยบางเรื่อง คงได้รับอิทธิพลมาจากพระธรรมศาสตร์ของฮินดู

ที่มาของกฎหมายอีกทางหนึ่งนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะไล่แก่ คัมภีร์อินทภาษ^{๕๕} คัมภีร์นี้กล่าววว่า พระอินทร์ได้ปลอมแปลงพระองค์ลงมาสั่งสอนอำมาตย์ ในการตัดสินคดีต่าง ๆ ในเมืองพาราณสี ในการตัดสินนั้น ผู้ตัดสินจะต้องละอคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ โทษาคติ ภัยาคติ และโมหาคติ หลักการเหล่านี้ปรากฏอยู่ในกฎหมายลานนาไทยทั่วไปเกือบทุกฉบับ และคัมภีร์อินทภาษยังได้ระบุถึงโทษในการตัดสินคดีด้วยความลำเอียงว่า ถ้าผู้ตัดสินตายไปจะตกนรก^{๕๖} ข้อความอย่างเดียวกันนี้ปรากฏในกฎหมายโคศาราชฎร มั่งรายศาสตร์อวทาน ๒๕ และกฎหมายลานนาควย ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่าหลักเกณฑ์ในกฎหมายลานนาเหล่านี้ คงได้รับมาจากคัมภีร์อินทภาษ สรุปได้ว่าที่มาของกฎหมายลานนาไทยนั้นไล่แก่ บทบัญญัติของประมุข วินัยพุทธศาสนา ธรรมศาสตร์ และหลักอินทภาษ

ความสัมพันธ์ในระบบกฎหมายลานนาไทย

จากการศึกษาเนื้อหาสาระและบทบัญญัติต่าง ๆ ในกฎหมายโบราณ ผู้เขียนพบว่า กฎหมายลานนาไทยหรือกฎหมายที่ใช้ในสังคมเชียงใหม่มีความสัมพันธ์กันมาแต่โบราณ กล่าวคือ กฎหมายต่าง ๆ จะถูกนำมาใช้ในการปกครองบ้านเมืองติดต่อกันมาเป็นส่วนใหญ่

^{๕๕} พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, เรื่องเดิม, หน้า ๑๔๗. คัมภีร์อินทภาษ ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของธรรมศาสตร์ และไม่ใช่อักษรที่สร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์พระองค์ใด พระองค์หนึ่ง.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

อย่างน้อยตั้งแต่สมัยพ่อขุนมั่งราย เป็นคนมาตลอดราชวงศ์ของพระองค์ สมัยพม่ายกครอง
 เชียงใหม่ และสมัยพระเจ้ากาวิละหรือราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนครองเมืองเชียงใหม่ก็คงจะได้
 นำกฎหมายที่ประกาศใช้ในสมัยก่อน ๆ ที่ยังมีความเหมาะสมกับเหตุการณ์บ้านเมืองมาใช้
 เรื่อยมาไม่เปลี่ยนแปลง อาจเป็นเพราะบ้านเมืองสมัยโบราณมีความเจริญและเปลี่ยนแปลง
 ง่ายมากเมื่อเทียบกับสมัยปัจจุบัน กฎหมายเก่า ๆ ที่ประกาศใช้มานานนับร้อยปีก็อาจ
 จะยังใช้การได้และมีความเหมาะสมอยู่ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในกฎหมายส่วนใหญ่จะเป็น
 อัตราค่าปรับใหม่ เพราะค่าของเงินแต่ละสมัยย่อมไม่เท่ากัน ควบคู่ไปขอความและบท
 บัญญัติในกฎหมายต่าง ๆ ที่เขียนและคิดลอกต่างสมัยกันนั้น มีเนื้อหาบทบัญญัติอย่างเดียวกัน
 ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่า ลักษณะสังคม โครงสร้างสังคม การแข่งขัน
 ชั้นในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม รวมทั้งสิทธิหน้าที่ของสมาชิกในสังคม
 ของสังคมเชียงใหม่ในสมัยโบราณกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก
 เพราะกฎหมายซึ่งถือว่าเป็นบรรทัดฐานในสังคมและเป็นเครื่องมือควบคุมสังคมไม่เปลี่ยน
 ไป กลไกต่าง ๆ ในสังคมก็ย่อมจะไม่แตกต่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในบทความวิจัย
 เกี่ยวกับสังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ผู้เขียนจะเว้นไม่กล่าวถึงสังคมสมัย
 ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์อย่างละเอียด แต่จะศึกษาและกล่าวรวมกันไปกับสมัยรัตนโกสินทร์
 ตอนต้น เพื่อหลีกเลี่ยงการกล่าวซ้ำซ้อนกัน

หลักฐานข้อความในกฎหมายต่าง ๆ แสดงว่า ตามประเพณีของลานนาไทย
 กษัตริย์ในเชียงใหม่จะมีคัมภีร์และเคารพในกฎหมายหรืออาชญาที่กษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ได้
 ตราขึ้นไว้ในการปกครองบ้านเมือง กษัตริย์ในสมัยต่อ ๆ มาส่วนใหญ่จะไม่ลบกลางหรือ
 เปลี่ยนแปลงกฎหมายที่มีมาแต่ก่อน กฎหมายเดิมที่ประกาศใช้อยู่แล้วจึงยังคงมีผลใช้บังคับ
 ในสมัยต่อมาด้วย เข้าใจว่าการเคารพในอาชญาที่กษัตริย์พระองค์ก่อนตั้งขึ้นนั้นปรากฏ
 มาตั้งแต่สมัยก่อนราชวงศ์มั่งรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน กล่าวว่า ขุนจอมธรรมทรงสั่งสอนเสนาอำ-
 มาตย์ของพระองค์ว่า กฎหมายหรืออาชญาของกษัตริย์พระองค์ก่อนตั้งไว้มีประการใดให้
 ถือปฏิบัติตามนั้น อย่าได้เอาธรรมนิยมใหม่มาใช้ให้เป็นที่เคืองรอนแก่ประชาชน อาช-

ญาของกษัตริย์ที่ตั้งไว้แล้วนั้นหนักยิ่งกว่าฉัตรหินของพระอินทร์ ดังมีข้อความว่า

"...อาชญาวตม์ คือว่าอาชญาตั้งไว้แต่ก่อนแล้วจึงกราช
สอนต่อ ๆ มา ศโศ ครุฑ อันว่าฉัตรหินของพระอินทร์
ว่าเป็นของหนัก ยังมีเท่าโอวาทอาชญาของท้าวพระยาตั้งไว้
แต่ก่อน... อปฺปญฺจคคฺ น ปญฺญเปสฺสนฺตฺติ น สมฺมจฺฉินฺทิสฺสนฺตฺติ
อาชญาตาง ๆ ที่ท้าวพระยาตั้งไว้แต่โบราณ มีอย่างใดให้ถือ
กันอย่างนั้น อย่าเอาธรรมเนียมนิยมมาตั้งให้เคืองครอนราษฎร
มิควร..."^{๕๗}

ตำนานสิงหนวัติกุมาร ในประชุมพงศาวดารภาค ๒๑ กล่าวถึงพระเจ้าแสนภู
นัคคชาของพ่อขุนมั่งรายณ์ปกครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสอนให้ประชาชนยึดถือและปฏิบัติตาม
จารีตประเพณีที่กษัตริย์แต่โบราณตั้งไว้ดังข้อความว่า

"...พระราชสาสน์โลกไตรสรุแล้ว ท่านก็มีพระราชกรณาวา
จารีตโบราณแห่งท้าวพระยามหากษัตริย์มีสืบ ๆ มามีฉันท
พระองค์เราก่อนอุปฐาตไว้ตามจารีตท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้ง
หลาย ผู้เป็นแล้วนั้นทุกประการ..."^{๕๘}

และกล่าวถึงอาชญาของพระยาอติโลกราช ซึ่งครองเมืองเชียงใหม่ เกี่ยวกับประเพณีแต่
โบราณว่า ทรมัยสินเกิดในดินแดนใด ให้หน้าถวายผู้เป็นใหญ่ในดินแดนนั้น ดังมีข้อความว่า

---

^{๕๗} ประชุมพงศาวดารภาค ๒๑, พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงใหม่, หน้า
๑๕ - ๑๖.

^{๕๘} ประชุมพงศาวดารภาค ๒๑, ตำนานสิงหนวัติกุมาร, หน้า ๑๔๘.

"...งาข้างหายชนายข้างหล่น ผึ่งชามบวมมัน (ผึ่งชนิดต่าง ๆ) ทั้งหลายอันเกิดในเขตแดนเจ้าขุนคนใด ก็ให้ถวายเจ้าขุนคนนั้น สืบ ๆ มา แต่เจ้าพระยาแสนภูเจ้ากสิบเอาไปเวณี (ประเพณี) แดงั้นพระยามังรายราชเจ้าคนป็นนั้น มาตั้งไวตลอดถึงพระยา- อติโลกราชเจ้านั้น ทานบโกละเสียบเวณีทั้งหลายผู้งั้นเสียบแต่ สักอันแล..."^{๕๕}

อวทาน ฉบับวัดเมธัง กล่าวถึงประเพณีและกฎหมายของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ว่า กษัตริย์ที่ปกครองสืบต่อมาจะยึดถือและปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่ก่อน ดังนี้ข้อความว่า

"...พระยามังราย เสวยราชสมบัติหากพิจารณาด้วย อัถตปัญญา แห่งตนแล้ว ก็จำเวณีมาจารีตไวค่อ ท้าวพระยาแสนภู พระยา- คำฟู และพระยาก้อนา สืบสานมาถึงกาลบัดนี้แล..."^{๕๖}

ปรากฏข้อความในการตัดสินคดีต่าง ๆ ของพระยาก้อนา พระยาอติโลกราช และพระยอชเยียงราย ในกฎหมายลักษณะตัดถอยค่อคำว่า การตัดสินคดีต่าง ๆ นั้นให้นำเอาข้อวินิจฉัยหรือกฎหมายที่กษัตริย์พระองค์ก่อนใดตัดสินแล้ว มาเป็นแบบอย่างในการพิจารณาพิพากษาคดีในสมัยหลังด้วย ดังปรากฏข้อความว่า "...ยังมีโบราณค้ำแต่เคาเจน (สมัย) ปุหมอน (ทวด) เจาเหนือหัวพระยาเจืองไค้ตัดค่อ..."^{๕๗} หมายความว่าไค้

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๕๖} "อวทาน ๒๕.", หน้า ๓.

^{๕๗} "คลองพิจารณาแดงถอยชนค้ำ." ฉบับวัดดวงดี ถวายทอดและเรียบเรียงโดย นายมณี พยอมยงค์ เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย การถ่ายทอดเอกสารคัมภีร์โบราณของ โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๑๗.

"ลักษณะแดงถอยค้ำ.", หน้า ๗.

นำเอาการตัดสินใจในสมัยพระยาเจืองมาใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจความในสมัยพระยา
ก่อน

ในสมัยพระเมืองแก้ว ได้มีการตัดสินใจเกี่ยวกับข้าทาสหนีจากนาย ผู้ตัดสินใจ
ยกเอาข้อวินิจฉัยในสมัยพระยาตีโลกราชมาใช้พิจารณา ความว่า "...บูรณแต่เจ้า-
เมือง มาถึงปทุมอนเจ้าเหนือหัวพระยาตีโลกราชยอมว่า^{b๒} ตามคลองบูรณเทอะ..."^{b๓}

จากข้อความที่ปรากฏในกฎหมายและตำนานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า
น่าจะได้มีการนำเอาข้อบัญญัติหรือกฎหมายในสมัยโบราณมาใช้ในการปกครองบ้านเมืองใน
สมัยหลังด้วย จึงกล่าวอ้างถึงการพิจารณาหรือบทบัญญัติของสมัยก่อนไว้เป็นหลักฐาน
ข้อนี้อาจเป็นเพราะเป็นธรรมเนียมที่กษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มาไม่นิยมทำลายหรือยกเลิก
กฎหมายเก่า ๆ จากกฎหมายนั้นยังไม่ล้าสมัยหรือยังใช้บังคับโลกจะใช้สืบต่อ ๆ กันมา
จึงทำให้กฎหมายลานนาไทยมีความสืบเนื่องกันมาหลายสมัย

ตัวอย่างบทบัญญัติในกฎหมายต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นความสืบเนื่องในกฎหมาย-
ลานนาไทย มีดังนี้

๑. บทบัญญัติว่าด้วยการข่มเงิน

ไพร่เงินนายเงิน กฎหมายกำหนดว่า ๓ ปีผ่านไปจึงให้คิดดอกเบี้ย บทบัญญัติ
นี้บ่งชี้ว่ามีความสำคัญมาก และสามารถนำมาใช้โคตรออกมา เพราะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ
ไพร่เมืองซึ่งเป็นกำลังของบ้านเมือง และทางบ้านเมืองต้องให้ความคุ้มครอง เพื่อป้องกัน
กันมิให้ไพร่เมืองเป็นหนี้นายเงินจนต้องยอมตัวเป็นทาสไต่กายก็เป็นได้ บทบัญญัติเรื่องนี้

^{b๒} จากคำว่า "ปทุมอนตีโลกราช" นี้ หมายความว่า คดีนี้เกิดขึ้นในสมัยพระ-
เมืองแก้ว.

^{b๓} "ลักษณะแดงถอยตัดคำ.", หน้า ๓๐.

มีปรากฏในกฎหมายหลายฉบับซึ่งสันนิษฐานว่าจะใช้ทางสมัยกันด้วย คือ

ก. ในมังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ ระบุว่า "...ไพร่ตกยากมากูเงินขุนผู้
เป็นนายทำท่น พนสามปีแล้ว จึงเริ่มคิดคอกเบี้ย อย่างนักเที่ยงธรรมแล..."^{๖๔} มังราย-
ศาสตร์ฉบับนี้สันนิษฐานว่า อาจจะมีมาแต่สมัยพ่อขุนมังรายหรืออย่างช้าไม่เกินปี พ.ศ.
๒๑๐๑ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของราชวงศ์มังราย แต่คิดคอกปี พ.ศ. ๒๓๔๓

ข. ในมังรายศาสตร์ฉบับนอกทอง หรือฉบับที่คัดลอกจากกงสุลฝรั่งเศษประจำ-
เชียงใหม่ ซึ่งสันนิษฐานว่า อาจจะเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๑๒๘ ระบุเกี่ยวกับไพร่กูเงินขุน
ว่า "...อันหนึ่ง ไพร่เป็นทุกข์ หื้อเอาเงินลงท่นหื้อสามปีแล้วบุกเอาคอก (เอาคอกเบี้ย)
อย่าหื้อเขาเป็นทุกข์สันนี้..."^{๖๕}

ค. มังรายศาสตร์ฉบับวัดเชียงมั่น ระบุว่า "...ไพร่เป็นทุกข์กูเงิน เยียะท่น
(ทำท่น) หื้อสามปีแล้วเยียะเอาคอก อันนี้ชอบธรรมแล..."^{๖๖}

ง. ธรรมศาสตร์และคำสอนพระยามังราย ระบุว่า "อันหนึ่ง ไพร่ทุกข์ไร้เข็ญใจ
ยืมเงินควารสามปี จึงหื้อเป็นคอก..."^{๖๗}

๖๔ "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเส้าไห้, หน้า ๖.

๖๕ "มังรายศาสตร์." ฉบับนอกทอง, หน้า ๗.

๖๖ "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเชียงมั่น, ต้นฉบับของ ศาสตราจารย์
ดร.ประเสริฐ ณ นคร, หน้า ๗.

๖๗ "ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย." ฉบับวัดผางของ ภายทอด
เรียบเรียงโดย นายบดี พยอมยงค์ เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยการถ่ายทอดเอกสาร
คัมภีร์โบราณ โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๕๒.

จ. กฎหมายพระเจ้าน่าน ระบุว่า

"...อันหนึ่ง ควยซาเจ้าไพร่ไท้ทั้งหลาย โลกสิ่งของเงินทอง
กันก็ค้อ ย่าหื้อไคกินคอกแกกัน คินว่ามีค่าปฏิญาณวาจามีไว้
กับกันวาจักหื้อกินคอก คินวาเถิงสามปี ย่าหื้อไคกินคอกข้าว
แกกัน..."^{๖๘}

กฎหมายพระเจ้าน่านนี้ ระบุว่าใช้ปกครองในเมืองน่าน และระบุว่าเขียนในปี พ.ศ. ๒๓๘๕
โลกลาวถึงการกั่มวาจามีสัญญาว่าจะให้กินคอกเบี้ย ๓ ปีแล้วจึงคิด แต่กฎหมายฉบับนี้
ระบุว่า คอกเบี้ยนั้นเป็นชาวไม่ใช่เงิน ประเพณีเก็บคอกเบี้ยในเมืองน่านอาจจะให้เก็บ
เป็นชาวโดยให้รอจนถึงฤดูเก็บเกี่ยวแล้วก็เป็ได้

ฉ. มังรายศาสตร์อวทาน ๒๕ โลกลาวถึงการกั่มเงินของไพร่เมืองว่า

"...อันหนึ่ง ไพร่ทุกขหื้อเงิน สามปีแล้วเอาคอก..."^{๖๙}

ช. ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ กล่าววา "...ไพร่ทุกขหื้อเงิน สามปีจึงเอา
คอก..."^{๗๐}

จากบทบัญญัติที่เหมือนกันดังกล่าวดูจะเห็นได้ว่า กฎหมายลานนาไทยบางบทก็ยังทัน
ต่อเหตุการณ์และทางบ้านเมืองเห็นว่า ยิ่งว่าเป็นจะต้องประกาศใช้อยู่ ก็อาจจะอนุมานได้ว่า
กฎหมายที่มีอยู่ก่อนแล้ว ดังตัวอย่างกฎหมายเกี่ยวกับไพร่กั่มเงินขุนนางหรือนายเงินข้างบนนี้

^{๖๘} "กฎหมายพระเจ้าน่าน.", หน้า ๕.

^{๖๙} "มังรายศาสตร์อวทาน ๒๕.", ใบลานหน้า ๖๕.

^{๗๐} "ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์.", หน้า ๖.

๖. บทบัญญัติว่าด้วยการบุกเบิกไร่นา

ไพร่สร้างไร่นาหรือบุกเบิกป่าเป็นนาเป็นส่วนครบ ๓ ปีแล้ว จึงให้เก็บค่านาหรือเรียกเก็บภาษีค่านาจากไพร่ บทบัญญัติข้อนี้มีความสำคัญและจำเป็นต่อบ้านเมืองมากเพราะเกี่ยวกับรายได้ของรัฐบาลและเกี่ยวกับไพร่เมือง การที่กำหนดให้ไพร่บุกเบิกนาโดยไม่เรียกเก็บค่านา ๓ ปีนั้น นับว่าเป็นผลดีแก่ไพร่และเป็นการส่งเสริมการเกษตรกรรมของไพร่ควย กฎหมายบทนี้จึงเป็นบทกำหนดโทษในสังคม ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาหลายสมัย อันเป็นการแสดงถึงความสืบทอดของกฎหมายอีกเรื่องหนึ่ง มีข้อความปรากฏในเอกสารโบราณดังต่อไปนี้

ก. มังรายศาสตร์ ระบุว่า "...ไพร่อุตสาหกรรมสร้างป่าคานาร้างสวนร้างให้เป็นนาเป็นส่วนเป็นบ้านเป็นเมือง ให้กินข้าวไปก่อนสามปี ต่อจากนั้นจึงเก็บค่านาคาสวน..."^{๗๑}

ข. ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย ระบุว่า "...อันหนึ่ง (ไพร่) สร้างนาเรือก สร้างสวนครบสามปี จึงเอาคา เหตุเขาสร้างเป็นปูนเมือง..."^{๗๒}

ค. มังรายศาสตร์อวทาน ๒๕ ระบุว่า "...อันหนึ่ง หื้อสร้างสวนสร้างนาได้กินสามปี แล้วเยี่ยะหื้อเอาคานา..."^{๗๓}

ง. ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ กล่าวไว้ว่า "...ไพร่สร้างบ้านสร้างนาเรือกสวน หมากป่าว (มะพร้าว) กลวดยออยกินสามปี จึงเอาคอกเอาคา..."^{๗๔}

^{๗๑} "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเสนาไห้, หน้า ๖.

^{๗๒} "ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย.", หน้า ๕๒.

^{๗๓} "มังรายศาสตร์อวทาน ๒๕.", ใบลานหน้า ๖๕.

^{๗๔} "ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์.", หน้า ๖.

จ. กฎหมายเขานากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า "...ผู้ใดถางนาร้างเป็นป่าอป่าแซม
หญ้านัก (มาก) หือเป็นนาคี่ สามปีเอาค่าเก็ง (ครึ่ง) เจ็ดปีเอาพร้อม..."^{๗๕}

๓. บทบัญญัติเกี่ยวกับขุนนาง ว่าด้วยการห้ามขุนนางมิให้ใช้อำนาจของตนบีบบังคับเอา
ลูกสาวผู้อื่นหรือไพร่เมืองให้เป็นที่เคอครอน เรื่องนี้จะพบในกฎหมายและตำนานต่าง ๆ
เช่น

ก. กฎหมายโคสาราษฎร์ กล่าววว่า

"...เจ้าขุนก็ ออกตรวจบ้านเมือง เห็นลูกสาวทานเกิด
ความรักใคร่ไม่พุดจาเอาแต่โดยคักคัก พุดจาแล้วแต่พอแม่หญิงไม่
ยอมให้ แต่ยังยอแยงขมเหงเอาเช่นนี้ เมอทานมารองอุทรรัตนต่อ
พระยาเจ้า...ให้ปรับใหม่ ๑๒๐๐๐ เงิน..."^{๗๖}

ข. ประชุมพงศาวดารภาค ๒๑ กล่าววว่า "...หญิงใดมีรูปร่างงดงาม เจ้า-
นายท้าวพระยาชอบพอใจอยากได้ แต่หญิงนั้นบสมักรกอยาขมเหงเอาควยอำนาจ บควร
เลย..."^{๗๗}

ค. กฎหมายลานนา กล่าววว่า

"...เจ้าขุนผู้ใดเพ็งใจ (เพ็งใจ) ลูกสาวทานแล บตานบจา
(ไม่พุดเจรจา) แลขมเหงเค็งเอา (บั้งคับเอา) พอแม่
สาวเหลือใจ (พอแม่ไม้อาจคานทานได้) ควรใส่ขันคี่ (ปรับ)
๒๒๐ แล..."^{๗๘}

^{๗๕} "กฎหมายเขานา." ต้นฉบับของวัดฝายหิน อำเภอเมืองเชียงใหม่, หน้า ๕.

^{๗๖} "กฎหมายโคสาราษฎร์." ฎีกที่ ๒, หน้า ๑๘.

^{๗๗} ประชุมพงศาวดารภาค ๒๑, หน้า ๑๖.

^{๗๘} "กฎหมายลานนา." ฉบับวัดทุ่งยู, หน้า ๖.

ง. ขรรษศาสตร์และราชศาสตร์ กล่าวว่ "เจ้าขุนไปชอบลูกสาวท่าน ท่านไม่ให้ ผู้หญิงยินยอม หากขุนจับไป หื้อไหมขุนผู้นั้น เงิน ๒๐..."^{๗๕}

จ. โคลงวิจิตรสอนโลก ซึ่งเป็นคำสอนแก่คนทั่วไปก็กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในโคลงว่า

เป็นขุนอย่าโลกควย	คันทหา
ลูกทานงามพอตา	ใครไค้
ยุยงโทसानา (โทษอาณา)	ตกแดงเอาเหย
เขาหลักหนีไขว้ไขว	แวงเวนแสนวา ^{๘๐}

จากตัวอย่างของบทบัญญัติที่ปรากฏในกฎหมายฉบับต่าง ๆ ที่เหมือนกันนั้นยอมทำให้เข้าใจได้ว่า กฎหมายล้านนาไทยมีความสืบเนื่องกันและคึดลอกกันตลอดมา นอกจากบทบัญญัตินี้ดังกล่าวแล้วนั้น ยังมีบทบัญญัติอื่น ๆ อีกหลายบทซึ่งขอคิดมาแต่เฉพาะเรื่อง เช่น

๑. บทบัญญัติว่าด้วยภาษีอากรของแผ่นดิน

กฎหมายกำหนดว่า ผู้ใดโลกอำอากรของพระยามีความผิด เรื่องนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญคอบานเมืองมาก ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ในกฎหมายหลายฉบับ คือ กฎหมาย-โคสภาราชฎร์ ผู้กที่ ๑ หน้า ๔ ขรรษศาสตร์เชียงใหม่ หน้า ๔๖ กฎหมายพระเจ้าน่านหน้า ๑ ขรรษศาสตร์และราชศาสตร์ หน้า ๓ และคำสอนพระยามังราย หน้า ๑.

^{๗๕} "ขรรษศาสตร์และราชศาสตร์.", หน้า ๔.

^{๘๐} "โคลงวิจิตรสอนโลก." ฉบับวัดคงคี่ อำเภอเมืองเชียงใหม่ ภายทอคและพิมพ์เผยแพร่โดยภาคควิชาสังคมิวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคคศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ภาคปริวรรค ลำคคที่ ๔, ธันวาคม ๒๕๑๔, หน้า ๔.

๒. บทบัญญัติว่าความยศของข้าราชการขุนนางของเชียงใหม่

มีปรากฏข้อความอย่างเดียวกัน คือ ไพร นายบ้าน กว๋านบ้าน นายคั้น นายมา นายสืบ นายยสืบ นายหาสืบ นายรอย เจ้าพัน เจ้าหมื่น เจ้าแสน พระยา ตำแหน่งเหล่านี้จะพบใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า ๑๑๑ มังรายศาสตร์ หน้า ๒ กฎหมายลานนา หน้า ๑๐ มังรายศาสตร์อวทาน ๒๕ หน้า ๖๕ เสหาโมจนะ หน้า ๘๐ และธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ หน้า ๘๑

๓. บทบัญญัติว่าความยศลักษณะหยง

กฎหมายกำหนดว่าสามี่ละหึ่งไป ๓ ปี โดยไม่ส่งข่าวหรือไปรบศึกเกิน ๓ ปี ให้หยงมีสามี่ใหม่ได้ ถ้าสามี่กลับมากให้หยงเป็นผู้เลือกว่าจักอยู่กับผู้ใด ถ้าจะอยู่กับสามี่ใหม่ให้เอาข่าวตอกคอกไม้ไปขอขมาสามี่เกา แล้วคืนข่าวของให้เขาไป เรื่องนี้ปรากฏในมังรายศาสตร์ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง อำเภอเมืองเชียงใหม่ กฎหมายโคสาราษฎร์ ผู้ที่ ๓ หน้า ๑๑ กฎหมายลานนาไทย หน้า ๒๘ ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ หน้า ๘๗ ธรรมศาสตร์เจ้าฟ้าหรือฤษัย หน้า ๑๓ และธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย หน้า ๖๐

๔. บทบัญญัติที่ว่าความหยงที่มีผู้ปกครอง

โดยกฎหมายระบุว่า หยงที่มีบิดามารดา พี่น้อง ญาติ ฯลฯ เป็นผู้คุมครอง บทบัญญัตินี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระวินัยในพุทธศาสนา โคพบข้อความเดียวกันนี้ในกฎหมาย ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย หน้า ๖๒ กฎหมายลานนา หน้า ๘ เสหาโมจนะ หน้า ๑๐๑ และมังรายศาสตร์อวทาน ๒๕ หน้า ๕๓

๕. บทบัญญัติที่ว่าความประเภทของภรรยา ๒๐ จำพวก

ไคแก ภรรยาเสมอความมารดา ภรรยาเสมอความของหยง ฯลฯ ภรรยาที่ซื้อมา ความของ ภรรยาผู้นั้นคืออยู่ด้วยกันเพราะรัก ภรรยาที่ขายให้เครื่องบริโภคแล้วมา-

เป็นภรรยา ฯลฯ ขอกำหนดเหล่านี้จะพบในกฎหมายที่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นโดยอิทธิพล
ของพุทธศาสนา อย่างน้อยหลังสมัยพระเจ้าทีโลกราช เป็นต้นมา เช่น มังรายศาสตร์-
อาหาร ๒๕ หน้า ๔๕ กฎหมายลานนา หน้า ๕ เสถาโมจนะ หน้า ๑๐๑ ธรรมศาสตร์
และราชศาสตร์ หน้า ๔๔ และธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย หน้า ๖๒

๖. บทบัญญัติว่าด้วยขานี้

ขานี้จากนายไปอยู่บ้านผู้ใดให้แจ้งความให้เจ้าชาตราบภายใน ๓ วัน ถ้าไม่
แจ้งความเจอบานมีความผิด และถาบออกแล้วเจ้าชาไม่มารับเข้าไป ให้เจอบานคิดค่า-
อาหารจากเจ้าชาผู้นั้นเป็นรายวัน ปรากฏในมังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า ๕๔,
๒๕ กฎหมายโคสาราษฎร์ ผู้กที่ ๑ หน้า ๑๕ กฎหมายลานนา หน้า ๔ ลักษณะแดงถอย
ตัดคำ สมัยพระเจ้ากือนา หน้า ๒๔ มังรายศาสตร์อาหาร ๒๕ หน้า ๕ ธรรมศาสตร์
เชียงใหม่ หน้า ๕๒ และธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย หน้า ๓๑

๗. บทบัญญัติว่าด้วยอายุความเกิน ๒๐ ปี

อายุความเกิน ๒๐ ปีไม่ให้นำมาพิจารณาใหม่ ถือว่าให้หมดอายุความไป
ปรากฏใน มังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า ๒๖ มังรายศาสตร์ ฉบับวัดหมื่นเงินทอง
หน้า ๒๖ ลักษณะคัดถอยตัดคำสมัยพระเจ้ากือนา หน้า ๓๒ คลองพิจารณาแดงถอย-
ชนคำ หน้า ๔๗ และธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ หน้า ๕๖

๘. บทบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาตัดสินคดีต่าง ๆ

กฎหมายกล่าวถึงการตัดสินไมยุติธรรม โดยลำเอียงด้วยอคติ ๔ ประการ คือ
ลำเอียงเพราะรัก ลำเอียงเพราะความโกรธ ลำเอียงเพราะความโลภ และลำ-
เอียงเพราะความหลง กฎหมายบทนี้สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ปรากฏ
ในกฎหมายโคสาราษฎร์ ผู้กที่ ๑ หน้า ๓๒ และผู้กที่ ๒ หน้า ๖ ธรรมศาสตร์และ
ราชศาสตร์ หน้า ๑ เสถาโมจนะ หน้า ๕๒ ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย

หน้า ๖๕ คำสอนพระยามังราย หน้า ๓๑ และธรรมศาสตร์เจ้าฟ้าหริภุญชัย หน้า ๑๖

๘. บทบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาหลักที่ไม่ชอบ

ขุนศึกสันไม่ชอบจะได้รับความทุกขอย่างหนักเมื่อตายไปแล้วก็จะตกนรก คำ-
กล่าวโทษเช่นนี้เป็นอิทธิพลของพุทธศาสนา เพื่อป้องกันการพิจารณาหลักต่าง ๆ โดยไม่ถูก
ต้องตามธรรมศาสตร์และไม่เป็นธรรมแก่ประชาชน ปรากฏในกฎหมายโคสวารามฎร ผูกที่
๑ หน้า ๓๑ กฎหมายลานนา หน้า ๑๘ ธรรมศาสตร์เชียงใหม่ หน้า ๓๘ ธรรม-
ศาสตร์เจ้าฟ้าหริภุญชัย หน้า ๑๖ และคำสอนพระยามังราย หน้า ๑๔

๑๐. บทบัญญัติว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในน้ำในดิน เป็นสิทธิ์ของพระยานั้น ปรากฏในประชุม
พงศาวดารภาค ๒๑ หน้า ๑๗๑ กฎหมายลานนา หน้า ๑๓ กฎหมายพระเจ้าน่าน
หน้า ๘ ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย หน้า ๖๕, ๑๓ ธรรมศาสตร์และ
ราชศาสตร์ หน้า ๒๓ มังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า ๔๔ และกฎหมายโคสวา-
รามฎร ผูก ๒ หน้า ๑๕

จากบทบัญญัติและข้อความที่ปรากฏในเอกสารโบราณทั้งที่เป็นกฎหมาย คำนาน
หรือคำสอนต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ย่อมทำให้สันนิษฐานและเชื่อได้ว่า กฎหมายลานนาไทย
หรือเชียงใหม่มีระบบที่สืบเนื่องกันตลอดมา ทั้งยังได้มีการคัดลอกและนำบทบัญญัติต่าง ๆ
มาใช้สืบต่อกันอีกด้วย

อนึ่ง ในสมัยที่พม่าเขามามีอำนาจปกครองเชียงใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๐๑ -
๒๓๑๗ เป็นเวลาถึงสองร้อยปีนั้น โคพบหลักฐานที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พม่าก็ได้นำเอา
กฎหมายหรือบทบัญญัติที่มีมาแต่ก่อนสมัยราชวงศ์มังรายมาใช้ในการปกครอง และคงจะ
แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปบางบางมาตราเพื่อความเหมาะสม และบทบัญญัติใดที่ใช้โลกให้ใช้
ต่อมา ดังปรากฏข้อความในมังรายศาสตร์ซึ่งแสดงว่า พม่าได้ตรากฎหมายขึ้นใหม่ และ
เขียนไว้ว่า บทบัญญัติอยู่นอกคลองมังราย ดังความว่า

"...อันหนึ่ง ตามกองยายี่มาน (ตามกฎหมายพม่า) ว่า
อันมักเมียทานัน (ชอบเมียทาน) ลูกหลานทานก็ หดี
(หรือ) ผู้ชายก็มีเมียแล้ว ก็ห่อแคงใหม่ตามคลอง (ประ-
เพณี) กอนแล... อันนั้นนอกคลองมังรายศาสตร์แล..."^{๘๑}

นอกจากนี้ยังพบข้อความที่แสดงว่า พม่าได้นำเอาประเพณีเดิมที่กษัตริย์ราชวงศ์
มังรายโชยูกอนมาใช้สืบทอดด้วย ดังปรากฏในราชวงศ์เจ้าฟ้าพันเมืองเชียงใหม่ว่า

"...สกราชไต ๔๔๓ ตัว (พ.ศ. ๒๑๒๔) ... อำมาตย์
หลวงทั้งสามนั้นก็ได้ไหวสาถึงถอง ก็ได้รับทูลยังอาชฎาอิมินคอ
(อิมินคอ หมายถึง คำสั่ง) อันประเสริฐ ตามคังอาชฎาอิมินคอ
ตามรืตเคารอยหลังก็ได้ไหวสามีสันนี้ (ฉินัน) แล...
ตั้งแตมหาเทวีและเจ้ามังทรากลวงนั้น รืตเคาคลองหลัง
บูรานโบริธาณาแตกอน หากมีสันนี้ เป็นสันโค ก็แคงห่อสันน
แล..."^{๘๒}

เมื่อพระยาภาววิละได้ปกครองเมืองเชียงใหม่ สันนิษฐานว่าคงจะยึดกฎ-
หมายและระเบียบแบบแผนการปกครองของราชวงศ์มังรายเป็นหลัก แม้ประเพณีบาง
อย่างของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย พระยาภาววิละก็ได้นำมาปฏิบัติสืบทอดมาด้วย เช่น

^{๘๑} "มังรายศาสตร์." ฉบับวัดเสาไห้, หน้า ๔๔.

^{๘๒} "ราชวงศ์เจ้าฟ้าพันเมืองเชียงใหม่." ฉบับวัดเชียงมั่น อำเภอเมืองเชียงใหม่,
ถ่ายถอดและพิมพ์เผยแพร่โดย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ภาคปริวรรต ลำดับที่ ๔, สิงหาคม ๒๕๑๘, หน้า ๓๑.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

พิธีราชาภิเษก ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า กฎหมายลานนาไทยมีความสืบเนื่องติดต่อกันตลอด
 มา และมีลักษณะเป็นจารีตประเพณี ดังนั้น ในการศึกษาสภาพสังคมเชียงใหม่โดยยึด
 กฎหมายเป็นหลักฐานจึงพบว่า สภาพสังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและสมัยก่อน
 นั้นคล้ายคลึงกันและไม่แตกต่างจากกันไปมากนัก.